

אורה וחינות

מבית מעיינותיך | גליון 13 | סיון ה'תשע"ח

שלמדתי תורה ונתרוממתי

עומק חדש בדבריו המפורסמים של רב יוסף

החתם סופר ומשנת החסידות

מאמר שני בסדרה

איזוהי דרך ישרה?

הדרך להצלחה בלימוד התורה - ניצוצות מפרקי אבות

תוכן העניינים

3

ונתרומת!

שינוי מציאות הבריאה במתן תורה - על פי שיחה של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

8

יסודות החסידות במשנת החתם סופר

התחקות אחר הרעיונות החסידיים בהמצויים בספרי בעל חתם סופר - מאמר שני בסדרה

14

הלכות תלמוד תורה

סקירה מרתקת על חיבורו המקיף של אדמו"ר הזקן בעל התניא

21

איה האדם שבך?

מכתב נוקב של כ"ק אדמו"ר הרי"צ מליובאוויטש לתלמיד ישיבה ששקע בעולם העסקים

26

המדריך ללומד תורה

ניצוצות מפרקי אבות אודות הדרכים להצליח בעסק התורה

מעיינותיך

יוצא לאור על ידי ספריית מעיינותיך ת.ד. 36251 ירושלים

להצטרפות למנוי: 072-2792066
לשליחת תגובות בפקס: 072-2792060
לתגובות ולקבלת הגליון בדוא"ל:
orvechayoot@gmail.com

עריכה: הרב יהודה כהן, הרב ישראל לב, הרב יצחק קפלן, הרב משה שילת

בפתח הגליון

סְלִסְלָה וְתַרְוֵמָה
הַכַּפְדָּה כִּי תַחֲפֹקְנָהּ.

בעמדנו ערב חג השבועות, יום מתן תורתנו, עומד גליוננו בסימן קבלת התורה ולימוד התורה בכלל. מאמר הפתיחה עוסק במהותו של החידוש שנעשה במתן תורה, ולפיו מתבארים באופן נפלא ומדויק דברי רב יוסף המפורסמים על יום מתן תורה, "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא", וכפירוש רש"י "שלמדתי תורה ונתרומתתי". המאמר מיוסד על שיחתו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע.

"חיבור קטון הכמות ורב האיכות על הלכות תלמוד תורה. מחובר ומלוקט מגמרא מן הירושלמי ומכל גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ומנופה בשלוש עשרה נפה, באר היטב, דבר דבר על אופניו" (מתוך שער הלכות תלמוד תורה לבעל התניא). מאמרו של הגרמ"ש אשכנזי ע"ה מציג סקירה תמציתית על עיקרי שיטתו של בעל התניא בחיבורו הידוע אשר נתקבל בתפוצות ישראל כמקור המרכזי המלבן את גדרי חיוב תלמוד תורה לכל איש מישראל.

לאור ההתעניינות הרבה שעורר המאמר בגליון הקודם אודות היסודות החסידיים המשוקעים בתורתו העשירה של החתם סופר זי"ע, מוגש כאן חלק שני של מאמר זה, לצד תגובות שנתקבלו במערכת בעקבות המאמר הקודם.

אגרת יקרה מאת כ"ק אדמו"ר הרי"צ מתארת בסגנון מופלא את הנחיצות של קביעות עתים לתורה גם למי שעובד לפרנסתו. ולסיום דברים מרתקים ומתקנים אודות הדרך להצלחה בעסק התורה מתוך פרקי אבות הנלמדים בימים אלו.

אנו תקוה כי חוברת זו תביא תועלת לחפצים בקרבת ה' ובעבודתו בטהרה ובזכות הרעיון והמחשבה, עדי יקוים היעוד "כי כולם ידעו אותי" במהרה בימנו אמן.

מערכת "אור וחיות"

ונתרומת!

במדרש ובגמרא נאמר כי אבותינו למדו תורה וקיימו מצוות בשרם ניתנה תורה לישראל; מהי אפוא הרבותא של מעמד הר סיני, ומדוע לא יכולנו גם אנו ללכת בדרכי אבותינו, אף ללא מתן תורה? ♦ רב יוסף מבטא את מעלת חג השבועות באמירה, "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא". מדוע מדבר רב יוסף בשפת הרמזים והאם יש קשר בין דבריו אלה לבין היותו סומא ובין העובדה שהיה נקרא בפי כל "סיני"? ♦ מבט מעמיק על המהפכה שחולל מתן תורה במציאות הבריאה, על-פי שיחתו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

כו'; אברהם אבינו - זקן ויושב בישיבה וכו", ונמצא לכאורה כי מעלתו של רב יוסף אינה תלויה בהכרח במתן תורה?!

ג) מהו תוכן המילים "דקא גרים" (שגרים) ומדוע לא די היה באמירה "אי לאו האי יומא"?

ו) היה זה דוחק לומר שבדבריו לא התכוון רב יוסף כלל למעלת התורה שלו, אלא למעלה הכללית של ישראל, שעליהם אמר הקב"ה "והייתם לי סגולה מכל העמים", דבר שאכן נגרים ("דקא גרים") כתוצאה ממעמד הר סיני ("האי יומא"). שכן עניין נתינת התורה ולימודה הוא העומד במרכזו של הסוגיה בגמרא (שם) ולכן נראה יותר שגם דבריו של רב יוסף עוסקים במעלת (לימוד) התורה.

זאת בנוסף לכך שרש"י - ראש הפשטנים - מפרש גם הוא את דבריו רב יוסף: "שלמדתי תורה".

ועוד: מפשטות לשון רב יוסף ברור כי בכוננתו להדגיש את ייחודו שלו על (יהודים) אחרים ולא את מעלת עם ישראל על אומות העולם.]

ד) מה מונח מאחורי האמירה "כמה יוסף איכא בשוקא", ולא, לדוגמה, "כמה אינשי (אנשים) איכא בשוקא"? רש"י אף חוזר ומדגיש זאת בפירושו:

ב) גמרא מסכת פסחים (סח, ב) מובא מאמר המבטא את המעלה הנפלאה של מתן תורה: "רב יוסף ביומא דעצרתא, אמר, 'עבדי לי עגלא תלתא'; אמר, 'אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא'!". רב יוסף בחג השבועות, אמר, 'הכיני לי עגלה משולשת (משובחת)'; אמר, 'אלמלא יום זה שגרים, כמה יוסף יש בשוק'!".

אמירתו של רב יוסף מעוררת כמה תהיות ותמיהות:

א) מהי כוונת רב יוסף באומרו "האי יומא"? לכאורה, כיוון שרצה להדגיש את ההבדל בינו לבין אחרים, הבדל הנובע מלימוד התורה שלו (וכפירוש רש"י במקום: "שלמדתי תורה"), מדוע לדבר ברמזים ("אי לאו האי יומא") במקום לומר דברים ברורים ומפורשים - "אי לאו תורה" (וכיוצא בזה)?

ב) יותר מזה, יש לתהות על עצם הנחת היסוד של רב יוסף: מכיוון שהדבר שייחד אותו היה לימוד התורה, לא היה צריך לתלות זאת במתן תורה, שכן גם קודם מעמד הר סיני עסקו אבותינו בתורה, וכמאמר הגמרא (יומא כה, ב), "מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם; היו במצרים - ישיבה עמהם

"הרי אנשים הרבה בשוק ששם יוסף". והשאלה היא, האם יש משהו מיוחד בשם זה דווקא, שמסייע להבנת מעלת רב יוסף על אנשים אחרים בשוק (ששם יוסף)?

(מה תורת המילה "בשוקא" למאמרו של רב יוסף, ומדוע לא הסתפק בנוסח סתמי יותר, "כמה אינשי איכא"?)

ואין לומר שהמילה "בשוקא" נחוצה להדגשת יתר של המרחק המפריד בין רב יוסף היושב בבית המדרש ועוסק בתורה ובין שאר ה'יוסף' המשוטטים בשוק. דבר זה מובן מאליה ומיותר לאומרו, שכן ללא התורה לא הייתה כלל מציאות של בית מדרש וממילא הכל היה "שוק"!

'גברא' או 'חפצא'

ביאור העניין:

ההבדל היסודי בין לימוד תורה וקיום מצוות לפני מתן תורה (כפי שהוזכר לעיל בעניין לימוד תורה על ידי האבות, ובדומה לזה מצינו לגבי מצוות - "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה") לבין לימוד התורה וקיום המצוות לאחר מתן תורה, הוא - שקודם מתן תורה הדברים נעשו באופן של "אינו מצווה ועושה" ואילו לאחר מתן תורה השתנה המצב ל"מצווה ועושה".

המעלה של "מצווה ועושה", שנתחדשה במתן תורה, אינה נוגעת רק ל'גברא', דהיינו לאדם ה"עושה" (ששכרו רב יותר, וכיוצא בזה), אלא גם ל'חפצא' של המצווה, דהיינו לאיכות המצווה עצמה. הסבר הדברים:

לפני מתן תורה, מכיוון שקיום המצוות (על ידי האבות) נעשה מיוזמת האדם ולא מכוח ציווי הבורא - לא הייתה לפעולת המצווה יכולת לחולל שינוי במהות ה'חפצא' של המצווה, כלומר להפוך את ה'חפצא' מחול לקודש, שיהיה 'חפצא של מצווה'. השפעת פעולת המצווה לפני מתן תורה הייתה אפוא אך ורק על האדם המקיים, על ה'גברא'.

לעומת זאת, מאז מתן תורה, כאשר ציווי הקב"ה הוא המקור לקיום מצוות (עשה ולא תעשה) - יש בכוחה של פעולת המצווה להעלות ולקדש לא רק את האדם (ה'גברא'), אלא גם את ה'חפצא' של המצווה.

במסכת שבת (פח, א) דורש ריש לקיש על הפסוק

"ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי" - "ה' יתרה למה ליי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם, 'אם ישראל מקבלים התורה - אתם מתקיימין, ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו'". ולכאורה, מדוע קיום העולם נתלה במתן תורה ולא נתאשר כבר קודם לכן, על ידי לימוד התורה של אבותינו? אלא (כאמור) התורה שנלמדה לפני מתן תורה השפיעה על ה'גברא' בלבד ולא היה בה כוח לפעול על ה'חפצא' ולקיים את מציאות העולם. לכן תלה הקב"ה את קיום העולם בקבלת התורה במעמד הר סיני.

נמצא אם כן, כי מאז מתן תורה יש למצוות שיהודי מקיים כוח להפוך את החפץ שבו נעשית המצווה ל'חפצא של מצווה'.

ובזה גופא יש דרגות שונות - 'תשמישי מצווה', 'תשמישי קדושה', 'קדושה' וכו' (ראה רמב"ם הלכות ספר תורה פרק י, הלכה ג ואילך, ועוד).

על דרך זה, כשיהודי עובר עבירה (רחמנא ליצלוך), נהפך החפץ שבו בוצעה העבירה ל'דבר מתועב', 'חפצא של עבירה'.

"שים נא ידך"

על פי זה יתבאר עניין נוסף בתורה:

כשביקש אברהם אבינו להשביע את אליעזר עבדו לקחת אישה ליצחק בנו, מבית אביו ולא מבנות הכנעני, אמר לאליעזר: "שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך". מפרש רש"י במקום: "לפי שהנשבע צריך שייטול בידו חפץ של מצווה" (מקום ברית המילה). ובהמשך נאמר, "וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדוניו ויישבע לו על הדבר הזה". נשאלת השאלה, האם לא היה בכך משום הפך עניין הצניעות? השאלה מתחזקת על רקע העובדה שאברהם הלוא קיים את כל התורה כולה; מדוע אם כן לא השביע את אליעזר על כל חפץ אחר של מצווה?!

אך לאור הנ"ל הדבר מובן: כיוון שקיום המצוות על ידי אברהם אבינו לא נעשה מכוח ציווי של הקב"ה, אלא ביוזמתו של אברהם - לא היה בכוחן של מצוות אלה להחיל קדושה על ה'חפצא' שבו נעשתה המצווה וממילא לא היה ל'חפצא' גדר של 'נקיטת חפץ'.

לעומת זאת, את מצוות מילה קיים אברהם

בעקבות ציווי מפורש של הקב"ה. נמצא אפוא כי זה היה ה'חפץ של מצווה' היחיד שאפשר היה להשביע עמו.

ולמעשה, שאף על פי כן, גם לגבי מצוות מילה כותב הרמב"ם (פירושו המשניות, סוף פרק ז דחולין): "אין אנו מליץ מפני שאברהם אבינו עליו השלום מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שהקב"ה ציווה אותנו על ידי משה רבנו שנימול". ויש לומר ששלמות העניין של קדושת ה'חפצא' (גם במצוות מילה) הייתה דווקא במתן תורה, שאז נתן הקב"ה את כל תרי"ג המצוות לכל עם ישראל.

"למדתי תורה ונתרוממתי"

מכאן נשוב לדברי רב יוסף - "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא".

אומר רב יוסף: "אי לאו האי יומא" - אלמלא יום זה שבו ניתנה תורה לישראל; "כמה יוסף איכא" - גם אז היינו לומדים תורה ומקיימים מצוות, שעניינן הוא הוספת ("יוסף") קדושה; אלא שאז היה זה "בשוקא" - הקדושה הייתה משפיעה אך ורק על האדם (ה'גברא') ולא על מציאות העולם (ה'חפצא') שהייתה נשאת במעמד החולין שלה - ב'שוקא'. ורק במתן תורה ("האי יומא") ניתן לנו הכוח לשנות באמצעות התורה ומצוותיה את מציאות העולם, ולהכניס קדושה ב'שוקא'.

על פי זה גם יומתקו דברי רש"י בפירושו למאמר רב יוסף - "שלמדתי תורה ונתרוממתי". לכאורה, מה מקורו של רש"י לעניין ה'נתרוממתי'? מנין לו שגם זה נכלל בכונת דברי רב יוסף?

אך על פי הנ"ל יש לפרש:

כשם שמתן תורה נתן את הכוח לפעול שינוי מהותי בגוף ה'חפצא', כך גם יש לומר (באופן עדין יותר) לגבי ה'גברא' עצמו. גם את מציאות ה'גברא' אפשר לחלק לכעין 'גברא' (של ה'גברא') ו'חפצא' (של ה'גברא'). לפני מתן תורה, כשיהודי למד תורה הוא אמנם קנה תורה והשיג את חכמתה, אך בו עצמו, במציאות (הגשמית)

שלו, לא נפעל שינוי. לעומת זאת לאחר מתן תורה, האדם עצמו (כולל מציאותו הגשמית) נעשה קדוש ומרומם - ונתרוממתי". לכן מפרש רש"י ("אי לאו האי יומא") - "שלמדתי תורה ונתרוממתי".

תולדה וגרמא

על בסיס האמור נבין גם מדוע נקט רב יוסף הלשון "דקא גרים" (שגרם):

מתן תורה חולל שינוי במציאות העולם - לא רק לעניין הקדושה (היכולת לקדש את ה'חפצא', כפי שהוסבר לעיל), אלא גם לגבי עצם 'גדרי' התורה והמצוות. לפני מתן תורה 'גדרי' המצוות (עשה ולא תעשה) חלו רק על האדם המצווה (ה'גברא'). לעומת זאת החל ממתן תורה 'גדרי' המצוות חלים גם על ה'חפצא' עצמו (אף בטרם נעשתה בו מצווה או, חלילה, עבירה).

מעין ובדוגמת הדבר אנו מוצאים כבר לפני מתן תורה:

קודם לכן הוזכר עניין ברית המילה - המצווה היחידה שאברהם אבינו נמנע מלקיימה בלי ציווי מפורש של הקב"ה. אחד ההסברים לכך הוא, שאברהם לא יכול היה לקיים מצוות מילה בלי ציווי של הקב"ה. שכן מכיוון שלפני מתן תורה לא הייתה 'חלות' של איסור על ה'חפצא', ממילא לא הייתה גם מציאות של בשר עורלה. אברהם אבינו יכול היה להסיר מגופו חתיכת בשר, אך בכך היה מפסיד את המצווה שבברית המילה - הסרת העורלה.

ואף על פי שעיקרון זה או דומה לו, אפשר למצוא בעוד מצוות ש"קיים אברהם" מכל מקום מילה היא

הפעולה היחידה שאם היה אברהם מבצע אותה בטרם נצטווה עליה, היה מפסיד את האפשרות לקיימה אי פעם כמצווה.

כמו כן וביתר שאת, לאחר מתן תורה:

כשם ש'חלות' האיסור מן התורה אינה רק על ה'גברא', אלא גם על ה'חפצא' של האיסור (ה'חפצא' עצמו טמא, ה'חפצא' עצמו טרף,

ה'חפצא' עצמו אסור) - כך גם לעניין מצוות חיוביות, 'חלות' הקדושה היא על ה'חפצא' עצמו (עור הבהמה שבו מקיים האדם מצוות תפילין, האתרוג שהוא נוטל בסוכות - נעשים קדושים).

לפיכך אמר רב יוסף, "דקא גרים". הפירוש הפשוט של המילה "גרים" הוא גרמא - היינו דבר שנעשה לא בפעולה ישירה, אלא כתוצאה עקיפה של דבר אחר. וכך גם בענייננו - ייחודיותו ומעלתו של רב יוסף ("שלמדתי תורה ונתרוממתי") הן תולדה וגרמא של פעולת מתן תורה ("האי יומא") בעולם.

כי כפי שכבר הוסבר, מתן תורה חולל מהפכה במציאות העולם, וזאת בשניים:

א) במתן תורה התחדש גדר של 'חפצא של מצווה' (או של איסור), ב) במתן תורה נפעל שינוי מהותי גם ב'חפצא' של היהודי. וכידוע, שבמתן תורה נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונשלמה גירותם (רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יג, הלכה א) ו"גר שנתגייר כקטן שנוולד דמי". כלומר, שבמתן תורה נעשה עם ישראל (גם הגוף הגשמי היהודי) קדוש, וכדברי הקב"ה למשה בהר סיני, "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

לסיכום: היכולת של יהודי להוסיף קדושה במציאות (הגשמית) של העולם וכן במציאות שלו עצמו; הכוח שניתן לנו לקדש את ה"שוקא" ולהחיל עליו את ה"יוסף" של קדושה - הם תולדה ("קא גרים") של "האי יומא". וזהו שאמר רב יוסף, "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא".

הוקצו למצווה או לא

לאור ההסבר בתוכן דבריו העמוקים של רב יוסף, על המעלה הנפלאה של מתן תורה, אפשר לתהות - מה הסיבה שמבין כל האמוראים והתנאים, בדורו של רב יוסף ובדורות שקדמו לו, דווקא הוא זכה לגלות עניין זה של "אי לאו האי יומא"?

היכולת של יהודי להוסיף קדושה במציאות הגשמית של העולם וכן במציאות שלו עצמו; הכוח שניתן לנו לקדש את ה"שוקא" ולהחיל עליו את ה"יוסף" של קדושה - הם תולדה ("קא גרים") של "האי יומא"

לביאור הדברים, יש להקדים ולחקור:

הכוח שניתן לנו בסיני לקדש גם את ה'חפצא' של המצווה (ולהפך, בענייני איסור) - האם כוח זה ניתן רק למי ש"מצווה ועושה" (שכן, לכאורה, רק הוא קיבל את כוח המצווה), אבל מי ש"אינו מצווה ועושה" (כלומר, שמקיים את המצווה מרצונו ומיוזמתו) אין בכוחו לקדש את ה'חפצא'?

או שמא נאמר, כי לאחר שבמתן תורה נתקדש עם ישראל בקדושת הגוף וכן התחדש עצם היסוד של קדושת (או איסור) ה'חפצא' בעולם, הרי ששוב אין זה משנה אם הדבר נעשה על ידי מי ש"מצווה ועושה" או על ידי מי ש"אינו מצווה ועושה" - ובכל מקרה תחול הקדושה גם על ה'חפצא'.

לדוגמה: נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. בכל זאת רשאיות הן לקיים גם מצוות אלה. נשאלת השאלה - כשאישה מקיימת מצוות עשה שהזמן גרמה, האם ה'חפצא' של המצווה מתקדש או לא?

ונפקא מינה להלכה: הדין הוא שהדס של לולב אסור להריח בו ואתרוג אסור לאוכלו, כל שבעת ימי חג הסוכות, "הואיל והוקצו למצווה". השאלה היא, מה דינם של הדס ואתרוג של אישה? האם גם הם דינם ש"הוקצו למצווה" או שמא אישה, בהיותה "אינה מצווה ועושה", אין בכוחה להחיל דין קדושה ומצווה על ה'חפצא', וממילא ההדס והאתרוג יהיו מותרים לכל שימוש!

יומא טבא לרבנן

על דרך זה אפשר לחקור גם לגבי סומא (רחמנא ליצלן), שרבי יהודה (בבא קמא פז, א) "פוטרנו מכל מצוות האמורות בתורה":

האם יש בכוחו של סומא המקיים מצווה (לדעת רבי יהודה) לקדש את ה'חפצא' או לא, שהרי הוא "אינו מצווה ועושה".

בהמשך לדברי רבי יהודה הנ"ל, נאמר בגמרא: "אמר רב יוסף: מריש הווה אמינא מאן דאמר הלכה כרבי יהודה, דאמר 'סומא פטור מן המצוות', קא עבדינא יומא טבא לרבנן. מאי טעמא? דלא מפקדינא וקא עבדינא מצוות. השתא דשמעית להא דרבי חנינא דאמר רבי חנינא 'גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה' - מאן דאמר לי אין הלכה כרבי יהודה, עבדינא יומא טבא לרבנן. מאי טעמא? דכי מפקדינא אית לי אגרא טפי" (אמר רב יוסף: מתחילה סברתי שכאשר יבורר לי שהלכה כרבי יהודה האומר 'סומא פטור מן המצוות', אערוך סעודת יום טוב לחכמים. מה הטעם? שכן אינני מצווה ובכל זאת מקיים אני מצוות. עתה, לאחר שנודעה לי דעת רבי חנינא שאמר 'גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה' - אם יבורר לי כי אין הלכה כרבי יהודה, אעשה סעודת יום טוב לחכמים. מה הטעם? שכן כאשר אני מצווה, שכרי רב יותר).

מדברי רב יוסף ניתן להסיק שני דברים: א) לרב יוסף היה ספק אם הלכה כרבי יהודה סומא פטור מן המצוות או שאין הלכה כמותו וסומא חייב במצוות. ב) מפשטות התבטאותו הגורפת, "מאן דאמר לי הלכה כרבי יהודה... עבדינא... דלא מפקדינא וקא עבדינא", משמע שרב יוסף הבין בדעת רבי יהודה, כי לשיטתו סומא אינו חייב במצוות כלל, אפילו לא מדרבנן וכך אמנם מפרש הרשב"א בדעת רבי יהודה. לכן גם השתוקק כל כך רב יוסף להוכיח שאין הלכה כרבי יהודה.

לאור זאת נבין מדוע דווקא רב יוסף הוא שחידש ואמר "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא":

בדברי רב יוסף נרמזת הכרעה לחקירה הנ"ל. לשיטתו, מכיוון שבמתן תורה נתחדש היסוד של 'חפצא דקדושה' וישראל נתקדשו בקדושת הגוף, ממילא גם מי ש"אינו מצווה ועושה" (כמו נשים בחלק מהמצוות או סומא), חלה על ידו קדושה על ה'חפצא' שבה מתקיימת המצווה ואף הוא מתקדש על ידי לימוד התורה - "ונתרוממתי".

וכעין אסמכתא לכך אפשר למצוא בשיטת רבנו תם (תוספות עירובין צו, א, וכן המנהג להלכה) שנשים המקיימות מצוות עשה שהזמן גרמן מברכות "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו".

"תורה אחת"

על כך יש להוסיף ולבאר, ביתר העמקה:

מובא בגמרא (סוף מסכת הוריות, ועור) שרב יוסף היה נקרא כפי כל "סיני", בשל בקיאותו העצומה. לעומתו, רבה נקרא "עוקר הרים" משום חריפותו הרבה. שואלת הגמרא - "איזה מהם קודם בחשיבותו? ומסיקה הגמרא, "סיני עדיף, דאמר מר, הכל צריכין למרי חטיא" (הכל זקוקים לבעל החיטים). מפרש רש"י: "רב יוסף הוא 'מרי חטיא', שמשנה וברייתא סדורין לו מפי השמועה כנתינתן מהר סיני, דמשנה וברייתא אבוהון דהלכתא" (יסודות ההלכה).

לכן גם לפי הדעה שסומא פטור מן המצוות (שלב רב יוסף היה ספק אם הלכה כמותה או לא), אומר רב יוסף "אי לאו האי יומא דקא גרים":

מכיוון שכל מציאותו של רב יוסף הייתה "סיני" ו"הכל צריכין" לו כדי לפסוק הלכה ולדעת את המעשה אשר יעשו - ממילא, גם אם נאמר שרב יוסף מצד עצמו לא היה בכוחו לפעול את 'חלות' הקדושה על ה'חפצא', באותה האיכות של מי ש"מצווה ועושה", מסתבר לומר כי מכיוון שתורתו של רב יוסף הייתה הבסיס לקיום המצוות, הלכה למעשה, של "הכל" (ה"מצווים ועושים"); הרי שבזכות זה זכה אף הוא לקדושת ה'חפצא' ולהתעלות עצמית בדרגה השלמה ביותר - "ונתרוממתי".

בתורת החסידות מתבארת מעלתו של חג השבועות, על יסוד דברי המדרש (שמות רבה פרשה יב, ג) שבמתן תורה התבטלה הגזרה ש"העליונים לא ירדו לתחתונים והתחתונים לא יעלו לעליונים". מבארת החסידות שעד מתן תורה היה נתק בין גשמיות לרוחניות, וכל המצוות שקיימו האבות פעלו "המשכות" ו"ייחודים" אך ורק בעולמות העליונים. במתן תורה בוטל הנתק וניתן הכוח לגלות אלוקות גם בעולם הזה הגשמי.

בסוגיה זו רואים בגלוי כיצד החלק הנגלה בתורה ופנימיות התורה משלימים זה את זה ומהווים יחדיו "תורה אחת".

(על-פי אוצר לקוטי שיחות, ג, חג השבועות א - עובד ונערך בידי הרב זלמן רודרמן, מתוך ספרו אלה הם מועדי)

יסודות החסידות במשנת החתם סופר

בתורתו של בעל חתם-סופר זי"ע – תלמיד בעל ההפלאה, תלמיד המגיד הגדול ממעזריטש – משוקעים רעיונות רבים מכבשונה של החסידות. כמה מרעיונות אלה מובאים במאמר שלפנינו, עם השוואות מאלפות למקורם הטהור בספרי הבעש"ט הק' ותלמידיו

* מאמר שני בסדרה *

מה' מצעדי גבר כוננו

איתא בספר מאור עינים (פרשת ויקהל):

"כתיב (תהלים לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ, והוא כפל – "מצעדי" ו"דרכו", ואמר הבעל שם טוב ז"ל כי מה' מצעדי גבר כוננו, כי מה שמוליך השם יתברך את האדם לאיזה מקום על ידי מבוקש שיש לאדם לזה המקום, אבל ודרכו יחפץ, כי השם

בחלקו הראשון של מאמר זה סקרנו רעיונות שונים המובאים בדברי בעל החתם-סופר זי"ע, מתוך השוואתם לרעיונות זהים או דומים מאוד המופיעים בספרי החסידות שקדמו לו, אשר מהם ניכרת ההשפעה הרעיונית של משנת החסידות על תורתו של החת"ס – תלמידו המובהק של בעל ההפלאה, תלמיד המגיד הגדול ממעזריטש. המשך סקירה מאלפת זו – במאמר שלפנינו.

יתברך רוצה לתקן האדם שם, להעלות ניצוצות הקדושות שבמקום זה, וזהו ודרכו יחפץ, כי השם יתברך חפץ דרכו, ולא מבוקש שיש לאדם שם".

תורה זו מובאת בספר בעש"ט על התורה (פ' לך לך) מכמה מקורות נוספים – אור המאיר, היכל הברכה ואור החכמה. כן מובאים הדברים בשם הבעש"ט במאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים (ע' רנו).

מעניין להיווכח, שהחת"ס מביא ענין זה בשם רבו רבי נתן אדלר, וזה לשונו (פרשת בהעלותך, על הפסוק ויאמר משה לחובב):

כתיב מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ. קיבלתי ממ"ו הגאון החסיד מהו' נתן אדלר כ"ץ ז"ל, לפעמים הקב"ה מזמין לצדיק ע"י סיבות רבות שיעבור דרך פלוני וכו' כדי לתקן בעברו דרך שם ניצוצות המגולגלים שם או כדומה.

ולהעיר, שרבו של החת"ס, בעל ההפלאה, כתב גם כן כדברים האלה בספרו פנים יפות (פרשת וירא, על הפסוק ויקח נא), וזה לשונו:

"מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ, ענינו שה' כונן מחשבות האדם ומורה לו דרך הליכות, ועיקר הכוונה שעל ידי דרך הילוכו יתן איזה תיקון לצורך נשמתו, והוא נעלם מן האדם והולך לעשות חפצו, ועל ידי זה מתקן התיקון הראוי לו. וזהו שכתוב ודרכו יחפץ, שהקב"ה רוצה בדרך הזה בשביל התיקון הנעלם מן האדם".

מסעי בני ישראל

בחת"ס שם ממשיך:

ובזה הבנתי טעם לטורה טלטול נסיעת מסען של ישראל, והלא לעבד אבותינו קפצה ליה ארעא'. אלא על כרחך כדי שייטיבו למקום המחנות המסעות ההמה, שהיו מ"ב, בכחי' שם של מ"ב כידוע, ושם תיקנום וכו'.

1. סגנון דומה מציינו בספר כתונת פסים (לבעל תולדות יעקב יוסף) פרשת שמייני, וז"ל: ביאור ש"ס לחולין הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה מאי רבותא אר"י שקיפל כל ארץ ישראל תחתיו. ושמעתי בשם מורי (הבעש"ט), כי הנסיעה ממקום למקום (היא) לברר הניצוצין, מה שאין כן ליעקב, קיפל כל ארץ ישראל תחתיו שלא יצטרך לנסוע, ולברר הניצוצין במקומו על ידי לימוד תורה.

על פי דרך הפשט מטרת המסעות של בני ישראל ארבעים שנה במדבר היתה על מנת שירצו את עונשם ("יום לשנה"), כמפורש בכמה וכמה כתובים, ובכל זאת שואל החת"ס בסגנון קושיא – מדוע לא קפצה לבני ישראל הדרך; והמענה לזה הוא, שהיתה בזה כוונה – לתקן ניצוצות!

ובאמת שבכית מדרשו של הבעש"ט נמצא ענין זה פעמים רבות, וכמבואר בלקוטי תורה לבעל התניא פרשת מסעי (צא, א-ב): "כי הנה ענין המסעות שנסעו וחנו במדבר מ"ב פעמים עם הארון ויהי בנסוע כו' ובנוחה כו' – רק שהארון נעשה אח"כ ומסעות הראשונות עד מדבר סיני נסעו בלא הארון – שהם כנגד שם מ"ב... אף שהיה זה בסיבה מחמת חטא המרגלים שנגזרה גזירה להתעכב מ' שנה במדבר, עם כל זה הרי הוא ית' הוא סיבת הסיבות. והנה גם ע"פ הנגלה יש טעם לזה, כדי שימצאו האצרות, לקיים מה שכתוב ובתים מלאים כל טוב כו' כמ"ש רז"ל, וע"פ הנסתר נזכר בספרים שהוא כדי להכניע את המדבר הגדול והנורא על ידי מ"ב מסעות שנסעו וחנו כנסת ישראל עם הארון, שהם כנגד שם מ"ב כו'.

ולהבין מהו ענין הכנעה זאת להמדבר, הלא הוא שממה ואין דר בו. אך הענין הוא כי המדבר נקרא מדבר העמים, שהוא מקור ניצוקת כל הקליפות... ולכן הוא ארץ מלחה אשר לא יעשה פרי כו', כי בקדושה מיהב יהבי משקל לא שקלי... ולהפך בקליפה כתיב הב הב (משלי ל, טו), שמבקשים הכל בשביל עצמם לגרמיה ואינן משפיעים לזולתם. ועל ידי שנסעו בו בני ישראל הכניעו אותם".

ובס' אוהב ישראל פרשת מסעי: "כאשר הלך משה רבינו ע"ה ואהרן והשבעים זקנים וששים ריבוא נשמות ישראל ועמהם ארון הקודש... על ידי זה נאספו ונתדבקו אליהם כל הניצוצות קדושות וכל הכוחות הקדושים שנפלו להמצירים במקומות ההם ונתעלו להמקור ושורש מוצאייהם הקדוש, ולכן במקום אחד נשתהו שם זמן רב ובמקום אחר רק לפי שעה או יום או יומיים, שהכל היה לפי ריבוי הניצוצות שהיו במקום ההוא".

2. ובדגל מחנה אפרים פרשת מסעי פירש בשם זקנו הבעש"ט את סוד "קברות התאוה", ו"תבערה", עיין שם.

אחדות ישראל - מצד נשמותיהם

כתב החת"ס בפרשת כי תשא (על הפסוק זה יתנו):

על פי הטבע קשה מאד שיהיה שלום בעולם, אם לא על ידי התחברות הנשמות על ידי תורה ומצוות, כמ"ש תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.

וברשות לראש השנה (תקס"ב):

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, פירוש, כי בטבע עולים הגופים שלא יהיה שום שלום, כי הגופים המה מפירדים, אלא שורש השלום שבעולם הזה הוא על ידי מה שהת"ח מעוררים נשמתם לתורה ועבודה ועל ידי זה מזככים הגופות והנשמות מאירים.

רעיון זה מופיע בספר התניא (פרק לב):

"על ידי קיום הדברים הנ"ל להיות גופו נבזה ונמאס בעיניו, רק שמחתו תהיה שמחת הנפש לכדה, הרי זו דרך ישרה וקלה לבא לידי קיום מצות ואהבת לרעה כמורך לכל נפש מישראל, למגדול ועד קטן, כי מאחר שגופו נמאס ומתעב אצלו, והנפש והרוח - מי יודע גדולתן ומעלתן בשורשן ומקורן באלקים חיים, בשגם שכולן מתאימות ואב אחד לכולנה, ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש, מצד שורש נפשם בה' אחד, רק שהגופים מחולקים. ולכן העושים גופם עיקר ונפשם טפלה, אי אפשר להיות אהבה ואחווה אמיתית ביניהם, אלא התלויה בדבר לכדה".

ההשפעה לדור על ידי הצדיקים

כפי שהראינו בחלקו הראשון של המאמר, מושג ה"צדיק" במונח החסידי מוזכר רבות אצל החת"ס. דוגמא בולטת לענין זה היא דבריו בפרשת כי תבא על כך שההשפעות אל אנשי הדור באות דרכו, וזה לשונו:

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה. יראה דקאמר ב' השקפות וב' ברכות, אחת רוחניית, והיא השפעה הבאה מרוח קדשו של צדיק הדור אשר השכינה שורה בתוכו וממנו יומשך קדושה וטהרה לכל דורו והוא מעונו של הקב"ה ששוכן בקרבנו, ואין לו בעולם הזה אלא ד' אמות של הלכה בלבד. ושנית, ברכת האדמה והיא גשמיות, ויומשך מן השמים וצבאיה, כדכתיב

השמים יענו את הארץ, ועל כן אמר השקיפה ממעון קדשך הוא הצדיק, והשקיפה גם מן השמים, וברך את עמך ע"י הצדיק ואת האדמה ע"י השמים.

ענין זה - שהשפע אל הדור בא על ידי הצדיק הוא נושא מרכזי בסוגיית ענינו של הצדיק בספרי החסידות, ובעבודת ישראל (לקוטים מס' תענית) מביא ענין זה בשם "ר' ישראל בעל שם טוב ז"ל שאמר פירוש הגמרא (ברכות יז, ב) יצאה בת קול ואמרה כל העולם ניוון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. הצדיק הוא כמו שביל וצינור הממשיך נוזלים - כן הוא על ידי מעשיו הקדושים ממשיך השפעות טובות לעולם. וכמו שהצינור אינו נהנה במה שעובר עליו, כן הצדיק אין רצונו וחפצו כי אם להשפיע לכל באי עולם, וזהו הכת קול כל העולם ניוון בשביל פירוש בצינור שעושה חנינא בני, והוא כמו השביל וצינור, שאין חפץ בטובות עצמו ומסתפק במיעוט, ודברי פי חכם חן"³.

ובנועם אלימלך ריש פרשת לך לך ביאר הכתוב "והיה ברכה" וז"ל: "דהנה הצדיק אשר מקדש ומטהר עצמו, נעשה הוא בעצמו ברכה, דהיינו בריכה עליונה להשפיע לכל... וזהו והיה ברכה, ברכה, דהיינו שאתה בעצמך תהיה בריכה להשפיע... שהצדיק הוא הברכה עצמה וזהו כמו מברכך, פירוש מהבריכה שלך"⁴.

3. ועד"ז בתולדות יעקב יוסף פרשת צו: שמעתי ממורי (הבעש"ט) כל העולם ניוון בשביל חנינא בני, שהוא פתח הצינור ושביל השפע לעולם. וראה בעש"ט על התורה פרשת תולדות על הפסוק ויתן לך ס"ט ובמקור מים חיים שם; כתר שם טוב המבואר סימן ה ובמצוין שם.

ובמאור ושמש רמזי טו בשבט ביאר בסגנון אחר וז"ל: בזכות זה שחנינא בני איננו מבקש כלל תענוגי העולם הזה, רק מסתפק עצמו בקב חרובין, לזה כל העולם ניוונים בזכותו. ואדם כזה הוא דוגמת דלי, שהוא כלי ששואבין בו מים מן הבאר, כמו כן הצדיק ההוא הוא דולה שפע ממקור מים חיים שהם המוחין עליונים וממשיך אותם על העולמות כולם, וכל הברואים מדומם צומח חי מדבר כולם מקבלין שפע וחיות על ידי זה.

4. אמנם יש להעיר שבמקורות אלו (ובמקומות נוספים) משמע שהשפע הבא על ידי הצדיק כולל גם השפעות הגשמיות, ודלא כמשמעות דברי החת"ס. והחילוק גדול לכאורה.

ראשי אלפי ישראל

מושג בקשת הברכה והתפילה אצל הצדיק זוכה אצל החת"ס לביסוס הלכתי בתשובה מפורסמת (אורח חיים סימן קסו), שבה מבאר (אחר שמקדים ש"כל הספרים ספרי נביאים מלאים ותלך לדרוש את ה' להתפלל כמ"ש הרמב"ן על התורה, ואין צורך להאריך") מדוע הבקשה מהצדיק אינה נחשבת כעשיית "ממוצע" ח"ו בין המבקש לבין הקב"ה, וזה לשונו:

כי דרך להעמיד מליץ בין מלך להדיוט כשאיין ההדיוט ספון וחשוב לפני המלך או אינו יכול להטעים דבריו כראוי, ויען ישראל לפני מלאכי השרת אינם צריכים מליץ לפני אוהבם ית"ש, והוא מקבל בסבר פנים יפות אפי' בלשון עלגים וגמגום, אם כן המליץ הלז אינו אלא קטנות אמונה חלילה.

אמנם כל ישראל, שותפים וגוף אחד ונפש אחד הם, וכשאחד מצטער גם חבירו מרגיש ועמו מצטער, ועד"ז המתפלל על חברו צריך שיחלה עצמו עליו (ברכות יב, ב), פירוש שיראה כאילו גם הוא חולה, וכיון ששניהם בצער, טוב יותר שיכנס הראש משיכנס הרגל, על דרך משל התלמיד חכם הוא הראש, והמצטער שהוא עתה שרוי בדין הוא בבחינת רגל וקצת נוף, טוב להכניס הראש כיון ששניהם בעלי דברים ולא כמליץ בעד אחר כו"⁵.

5. כ"ק ארמו"ר מליבוטאוויטש זי"ע הוסיף בזה (תורת מנחם ח"ב ע' 32 - אחר שהקדים: "ולהעיר שבספריו של החתם סופר ווארפן זיך דורך חסידישע ווערטער [=מפוזרים רעיונות חסידיים], שכן, החתם סופר היה תלמיד מובהק של ר' נתן אדלר ותלמידו המובהק של בעל ההפלאה, תלמידו של המגיד"):

"ומזה מוכן גם שלא שייך כאן הכלל ש"יפה תפלת החולה לעצמו מתפלת אחרים עליו" - כי כלל זה הוא בנוגע ל"אחרים", משא"כ בנוגע לנשיאי ישראל, שאינם "אחרים", אלא "ראשי אלפי ישראל", יפה תפלתם כ"תפלת החולה לעצמו" - כשם שהראש מתפלל עבור הרגל.

ואדרבה: תפלתם של נשיאי ישראל יפה מתפלת החולה עצמו, כי הנשיא שהוא הראש, מרגיש את החולי יותר מהרגל, שהרי: (א) הראש הוא נעלה מהרגל להיותו מקום משכן השכל, (ב) וגם זה שהרגל מרגיש את החולי אינו אלא ע"י הגידים שנמשכים מהמוח, כיון שכל ענין ההרגש הוא מהמוח דוקא.

אמנם, כל זה הוא רק כשיודע שהוא "רגל"... משא"כ כשחושב שגם לו בעצמו יש "ראש", ובמצב כזה בא אל

ענין זה - שעם ישראל הוא כגוף הנחלק ל"ראש" ו"רגל" - יסודו בדברי האר"ז"ל (טעמי מצוות פרשת קדושים), שכל הנשמות כולן הן "סוד גוף אחד של נשמת אדם הראשון... כל אחד מישראל הוא אבר פרטי".

דברי האר"ז"ל מתייחסים לכללות ישראל שבכללות כל הדורות, הנחשבים לנשמה אחת כללית. מבחינת החלוקה לראש גוף ורגל, נחשבים האבות הקדושים ומשה רבינו לראש, ואילו "נשמות דורותינו אלה דעקבי משיחא, הם בחינת עקבים ממש לגבי המוח והראש" (לשון התניא פרק ב).

אמנם בספרי חסידות מבואר כי גם "בכל דוד ודוד יש ראשי אלפי ישראל, שנשמותיהם הם בחינת ראש ומוח לגבי נשמות ההמון ועמי הארץ", וה"ראשי אלפי ישראל" הם "הצדיקים והחכמים ראשי בני ישראל שבדורם" (תניא שם).

וכן כתב באוהב ישראל (פרשת שקלים): "כללות ישראל הם גם כן בבחינת קומה שלימה... בכל דוד ודוד הצדיק שהוא ראש הדור הוא בודאי בבחינת משה רבינו ע"ה, וכנודע מספרים הקדושים... וכן הוא בכל דוד ודוד על ידי הצדיקים שבכל דור".

וברגל מחנה אפרים (פרשת פינחס): "ידוע שראשי הדור הם לפי הדור ולפי שורש נשמותיהם כן שולח השם ב"ה היודע שורש נשמותיהם תמיד בכל דור ודוד ראש ומנהיג להם כפי אותו הדור, וכפי מה שצריך אותו הדור בכדי שיוכל הראש הצדיק להעלות כל בני דורו לשרשן ולקרבן לפני ד'".

ובמאמרי ארמו"ר הזקן תקס"ה (ח"ב ע' תשי) ביאר "מה שאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב, דהנה משה היה בחי' הראש והמוחין, וכללות נשמות ישראל שבאותו הדור היו לגביו רק בחי' רגל, ולכך אמר ת"ר אלף רגלי, כלומר - בחי' הרגל שלי, אשר אנכי בקרבו בבחי' הראש שנקרא אנכי"⁶.

הרבי ליתן "פדיון", אזי מתעוררת שאלה בנוגע להענין דממוצע... "עד כאן.

6. וראה גם לקוטי מוהר"ן תנינא תורה סז. צד. לקוטי הלכות או"ח תפלין ס"ב.

על דעת הצדיקים

צד נוסף של ענין זה אנו מוצאים בדברי החת"ס - שישנה בחינה מסוימת בה סומך האדם בעבודת השם שלו על עבודתו השלמה של הצדיק, שמאחר שאין כל אחד יכול להגיע לכוונה ראויה בתפלה ותורה, לומר הוא ומתפלל על דעת ראשי הדור, וכדלהלן.

ותחילה נביא דבריו בפרשת שמות (על הפסוק ואמר לי מה שמו):

כתבו' בשם הר"ש מקינון אחר שלמד כל סדרי קבלה אמר הריני מתפלל על דעת זה התינוק בלי שום כוונה כי אם לאלוקי עולם ה', כי אין אתנו יודע עד מה. ויש אומרים שידבק מחשבתו באבותינו הראשונים ויתפלל על דעתם והוי ליה כאילו כיוון בכונותיהם בפירוש.

ה"ש אומרים" מפורסם הוא בספרי החסידות, וכמו שכתב ה"בני יששכר" בספרו אנרא דכלה פרשת נח (על הפסוק ויעש נח): "וכן קיבלנו, בכל עשיית המצוות לומר על דעת הרשב"י והאריז"ל ועל דעת כל הצדיקים, כנודע". ופירט יותר בפרשת בא (על הפסוק וילכו ויעשו): "מי שאין דעתו רחבה להבין במושכלות בעשות מצותיו ית', יאמר על דעת הצדיק פלוני ועל כוונתו אני עושה המצוה הזאת".

ובפרשת משפטים (על הפסוק ועברתם את ה' אלוהיכם) האריך החת"ס בענין זה על פי דרך הנ"ל, וזה לשונו:

מה שאנו אומרים בנשמת כל חי "אילו פינו מלא שירה וכו' אין אנו מספיקים וכו'", ושוב אמר "על כן איברים שפילגת בנו וכו' הן הם יודו" - והלא הניח שלא יספיקו, ואיך הם יודו? ושוב אמר עוד אחר כך כנותן טעם איך ולמה איברים שפילגת בנו יודו, משום כי כל פה לך יודה וכל לשון וכו'. והוא תמוה... לכן יודו משום שידודו?!

אבל הענין הוא כך: אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין כל יחיד ויחיד יכול להספיק אחת מאלף וכו'; אך התחברות כל הכנסיה הקדושה, בהיות כולם אדוקים זה בזה והם הדבקים בה' אלוהים חיים ומלך עולם, בודאי יספיקו כרצוננו וחפצו.

7. בשו"ת הריב"ש סימן קנז. וראה בארוכה שורש מצות התפלה להצמח צדק פ"ח (דרך מצוותיך קיה, א).

וידוע שכלל האומה הוא בחינת אדם אחד וישראל שמו, וגדולי ישראל הקרובים אל ה' הם בבחינת מוח ונשמה, ויש בבחינת פה ומשוררים זמירות כרוד המלך ע"ה, ויש מארי ידיים, ויש מארי ליבא, וכן כל האיברים, וכשהם מתדבקים זה בזה אזי אע"ג שאני איננו יכול לכוון בתפילתי כראוי, אני מתפלל על דעתו של גדול הדור, וכן אני לומר על דעת הגדולים ועושה מצוות בידי על דעת בעלי ידיים וכן כולם. נמצא ע"י ב' דברים אלו - אחד שגם אנו עושים את שלנו עד מקום שירינו מגעת, ושני שאנו מתקשרים זה בזה ונעשה הכל כאחד יפה, עולה קילוס ה' ממטה למעלה.

והיינו אע"ג שאין אנו מספיקים, מ"מ על כן איברים שפילגת בנו, פירוש איברי כלולות האומה בעלי מוח ובעלי לב ובעלי ידים, הן איברים שפילגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו, ר"ל גדולי ישראל הנקראים אפנו כמו שאמר חז"ל (תענית כט, א) בעל החוטם מתבקש, ובהם רוח ונשמת כל ישראל, ולשון אשר שמת בבעלי פיות שלנו - הן הם יודו והם יספיקו להודות בשליחות כולם, שהרי כי כל פה מיחידנו לך יודה, ולשון לך תשבע וכו', וא"כ אנחנו מסכימים לגדולינו ועושים אותם שלוחים בשליחותנו, ולכן יספיקו.

אף הצגה זו של תפקיד ה"איברים" השונים בגוף המאוחד של עם ישראל אנו מוצאים בכמה וכמה ספרי חסידות הראשונים, וכגון בתולדות יעקב יוסף פרשת קדושים: "כללות העולם הם... פרצוף אחד, זה ראש וזה שכתוב ראשי אלפי ישראל, ויש בחינת עין, עיני העדה, ויש בחינת לב שנאמר (שופטים ה, ט) לבי לחוקקי ישראל, והם עיקר חיות העולם, הוא משכן הנפש שבאדם, ושאר המוני עם הם שאר איברי האדם". ובדגל מחנה אפרים פרשת מטות: "ידוע כי כל העולם בכלל הוא אדם שלם, והיינו שיש ראשי העדה שהם בעלי מוחין שכליים, ויש עיני העדה היינו שמשגיחין בעסקי הציבור ובתקנתם, ויש ידי העדה, היינו בעלי מצוות וגמילות חסדים, ויש רגלי העדה היינו בעלי אמונה שאין להם אלא אמונה".

ושלימות זו העולה מכל האיברים יחדיו, כפי שהיא מתוארת בדברי החת"ס, מבוארת יפה יפה בדברי בעל התניא בלקוטי תורה פרשת נצבים (מד, א): "כל ישראל הם קומה אחת שלימה... שיש

בכל אחד ואחד בחינות ומדרגות מה שאין בחבירו, וכולם צריכין זה לזה, ונמצא שיש יתרון ומעלה בכל אחד ואחד שגבוה מחבירו וחבירו צריך לו. וכמשל האדם שהוא בעל קומה בראש ורגלים, שאף שרגלים הם סוף המדרגה ולמטה, והראש הוא העליון ומעולה ממנו, מכל מקום הרי בבחינה אחת יש יתרון ומעלה להרגלים שצריך להלך בהם, וגם הם מעמידי הגוף והראש, וגם כשאירע כובד בראש מקיזין דם ברגלים ונרפא ומקבל חיותו ממנו. ונמצא שאין שלימות להראש בלתי הרגלים; כך הנה כל ישראל קומה אחת שלימה. ונמצא, אפילו

מי שמחשב בדעתו שהוא בחינת ראש לגבי חבירו, הרי אין לו שלימות בלי חבירו, וימצא חסרון בנפשו מה שחבירו משלימו".

קשה לסכם את הנושא הרחב בעמודים ספורים אלו, ועוד דוגמאות רבות ישנן שלא הובאו מקוצר היריעה. אולם דומה כי משני חלקיו של מאמרנו ניכר כי החת"ס ספג מרביתו הגדולים מיסודותיה ומניחוחה של משנת הבעש"ט, וכטופח על מנת להטפוח הספיגם בספריו הקדושים, אשר מאירים עיני כל ישראל עד ביאת גואל.

יעצט וועלן מיר מקיים זיין חציו לה'!

ב"אמרי חיים" (ויז'ניץ) פרשת בהעלותך (על הפסוק נוסעים אנחנו) כתב:

"מספרים מאת זקני הצמח צדיק וצללה"ה, אשר פעם אחת אחר תפילה בהתלהבות נוראה אמר, עתה קיימנו חציו לכם, כי בפשטות היה לו גם תענוג גופני עת שאמר שירות ותשבחות לשמו יתברך".

ובפרטיות יותר סיפר אבדק"ק סאקאלא (נועם שיח, ברוקלין תש"ס, ע' טז):

מו"ר הרה"ק בעל אהבת ישראל מוויזניצא זי"ע סיפר שאצל זקנו הרה"ק בעל צמח צדיק זי"ע היו מתפללין פעם אחת בשבועות בכ"כ התלהבות עד כדי התפשטות הגשמיות, ואח"כ כשהלך להסעודה אמר הצמח צדיק "די חציו לכם האבין מיר שוין מקיים געווען, יעצט וועלין מיר מקיים זיין די חציו לה" = את ה"חציו לכם" כבר קיימנו, כעת נקיים את ה"חציו לה"!" (דהיינו סעודת יו"ט).

והנה דברים תואמים לזה מפורשים הם בכתבי החת"ס (דרשות לפסח, תקס"ד), וזה לשונו:

אני חושב מה שאמר ר"א כולו לה' או כולו לכם, מודה בתלמידי חכמים צדיקים שכל מאכלם ומשקם הוא לשם ה', וכן כל עסקם בתורה הוא בשמחה וחדוה נפלאה עד שגם גופם נהנה ממנו באופן שמאכלם הוא נמי לה', ועסקם בתורה הוא נמי לכם וכו'.

ועל דרך זה בחידושי לביצה (טז, ב):

תלמיד חכם גם לימודו הוא בכלל לכם, שהוא מתענג עונג נפשי על ידי זה, ואכילתו נמי כולו לה', כנהנה מזיו השכינה. והיינו דקאמר להו אכלו משמנים כי חדות ה' היא מעוזכם.

מכתבים למערכת

החתם סופר ומשנת החסידות

יישר כוחכם על המקורות שהבאתם (בגליון 12) מכתבי החתם-סופר, ואביע תקוותי כי תמשיכו בזה גם בגליונות הבאים, כי בוודאי מה שהבאתם הוא רק כטיפה מן הים.

וברצוני לציין בנוגע למה שכבר כתבתם:

(א) בע' 25 הובאו דברי הקדושת לוי בפירוש "ומטה האלוקים", שלצדיק נמסרה כביכול היכולת להטות העולם כרצונו, וכמו כן פירש גם מה שמשה רבינו (וכל צדיק) נקרא "איש האלקים".

וכן כתב גם בסה"ק נועם אלימלך פ' ואתחנן, וז"ל: צדיק נקרא איש אלקים, כמ"ש "משה איש אלקים", מפני שהצדיק הוא בעל הדינים והם בידו לכל אשר יחפוץ יטנו להכניעם ולהמתיק אותם... ולכן ע"י זה יכול לבטל כל הדינים מישראל וכל הגזירות, ולכן נקרא הצדיק איש אלקים, פירוש בעל אלקים.

והנה על דרך זה מפורש גם בחתם סופר פ' יתרו (ע' צז) וז"ל: היה אתה לעם מול האלוקים, פירוש, להיותך גודר גדר ועומד בפרץ נגד מידת הדין תמיד להמשיך חסד על ישראל, לא נאה לך להיותך במקום ע"א סנהדרין שהוא שורש הדין, על כן אתה תחזה דיינים אחרים, ואז תאחוז בחסד, ותהיה מול האלוקים. פירוש מתנגד למדת הדין.

ואמנם בנוגע להנהגה למעשה, הנה בנועם אלימלך שם כתב להפך - שמטעם הנ"ל דוקא הצדיק צריך להיות דיין, וז"ל: והצדיק הוא הדיין, כי הדיינים נקראים אלקים, וכאשר ידין ויגזור למטה כן יקום, כי כשיש דיין למטה אין דיין למעלה.

(ב) שם (בהערה 8) הובא גם בענין עשיית המקדש, שמעשה ידי צדיקים נקרא מעשה הקב"ה, כיון שהצדיק מפני עוצם התבטלותו לה' אינו פועל בכחו שלו אלא כחו של הקב"ה פועל באמצעותו. והנה גם בזה מפורש בחת"ם פ' תרומה (ע' קיט), וז"ל:

הנה הקב"ה הראה למרע"ה בהר משכן וכלים אשר כוננו ידיו ית"ש בעצמו וכבודו, ואי אפשר לאדם לעשות כן למטה, כי יהיה מעשה ידי אדם, ואינו דומה מעשה אלוקים למעשי ידי אדם. אמנם ידוע אם אדם מקדש עצמו למטה ועושה עצמו מרכבה להקב"ה ושכינתה, אזי הקב"ה שורה בקרבו ונעשה שותף עמו בכל מעשיו באופן שכל מעשיו פועל ה' המה, ועל כן אמר הקב"ה ועשו לי מקדש, שיעשו את עצמם למקדש ולמרכבה לי באופן שאשכון בתוכם בתוך עצמם וגופם, ואז עי"ז ככל אשר הראיתך בהר תבנית המשכן וכליו כן תעשו אותו למטה, כי אני אהיה המסייע בבנינו. והרי הוא כאותו אשר הראת בהר שעשיתי בפועל ידי כביכול, וק"ל.

ואכפול שוב מענין שיטה ראשונה, בכרכת יישר כח והצלחה בכל מעשה ידיכם.

מ. י.

קריית ספר

ניתן ספר וניחזי

הלכות תלמוד תורה לאדמו"ר הזקן בעל התניא

הגאון רבי מרדכי שמואל אשכנזי ע"ה

רבו של כפר חב"ד ומחבר "הלכות תלמוד תורה עם הערות וצינונים" (ו"כ)

'הלכות תלמוד תורה' ליריעה רחבה הכוללת הלכות רבות ומגוונות.

הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (בעיקר בארבעת הפרקים הראשונים), ולאחריו מרן המחבר בשולחן ערוך (יורה דעה סימנים רמה-רמו), מנו את עיקרי הלכות תלמוד תורה, ומקצת דיניה מפוזרים בספרי הראשונים ופוסקים אחרים.

קטן הנמות ורב האיכות

בשנת תקנ"ד הרפ"ס רבי שניאור זלמן מליאדי, בעל התניא ושולחן ערוך הרב, קונטרס "הלכות תלמוד תורה" שכתב בעצמו. הקונטרס, שיצא לאור בעילום שם המחבר, הוא החיבור הראשון שהרפ"ס, והיחיד מבין חלקי השולחן ערוך שנדפס בחייו בעלמא דין (בדפוס השולחן ערוך שלאחר מכן, שולבו הלכות אלו בחלק יורה דעה).

זמן כתיבת ההלכות אינו ברור כל צורכו, אולם במאמר "והדרת פני זקן" שאמר רבינו תכף לאחר הסתלקות רבו, המגיד ממעזריטש, בשנת תקל"ג, מופיע ציון להלכה שכתב בהלכות תלמוד תורה,

מצוות התורה ברובן מתאפיינות בכמה כללים בסיסיים: נוהגות בחפץ מוגדר - בעל תחילה וסוף; זמן חיובן קבוע - שעה, יום או שבוע ואחר תם זמנן; קיומן שווה לכל המצווה בהן וגם חיובי הממון הכלולים בהן - שווים לכל נפש.

יצאה מכלל אלו - מצוות תלמוד תורה: מצווה ללמוד את התורה כולה, כללותיה, רזיה ודקדוקיה, ושיעור קיומה - כשיעור דיני והלכות התורה הרחבים מיני ים. חיובה ביום ובלילה, בכל עת ובכל רגע במשך חיי האדם, ומעצם היותה מצוות לימוד והבנה - הרי אופן קיומה שונה מאיש לרעהו: יש מי שחייב לעיין ולפלפל בעומק טעמי דיני התורה עד היכן שידו מגעת; יש מי שיצא ב"פרק אחד שחרית ובפרק אחד ערבית"; והרוצה לקיים מצווה זו כראוי, יעשה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו בלבד, כמו שאמרו חכמים "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ובתורה אתה עמל".

חיובה התדיר, אופן קיומה המשתנה מאדם לאדם, 'דרך הלימוד' הנכונה שיבור לו האדם, כמו גם דיני הרב שמלמד תורה לתלמידים - מרכיבים את

ומכך יש ללמוד, שהלכות תלמוד תורה (על-כל-פנים חלקן) היו כבר מוכנות אצלו בימים אלו. עוד משחר נעוריו, הידר רבינו בקיום מצוות תלמוד תורה, וכדברי בני המחבר בהקדמה לשולחן ערוך: "גדולת חכמתו מנעוריו, אשר בעודו בן ח"י שנה, גמיר לכולי תלמודא עם כל נושאי כליהם, ספרי הראשונים והאחרונים, לא הניח דבר".

הקונטרס מצטיין בהיקף נושאים רחב, ובעיקר בירידה לפרטי פרטים ומהם שלא נמצאו בספרי ההלכה לפניו: החל מההגדרה - האם מצוות תלמוד תורה היא לדעת את הלכות התורה, או שמא לנצל את הזמן לתלמוד תורה, ועד למשמעות המעשית הנובעת מכך: שיעור הידיעה הנדרשת לקיום המצווה; סדר לימוד חלקי התורה - תוך התייחסות מפורטת לאדם שיכול להבין טעמי הלכות התורה ולאדם שאינו מסוגל לכך; סדר 'החזרה' שלא ישכח לימודו; זהות החייב בחינוך התינוקות לתלמוד תורה ועוד. אגב כך הוא מחלק ומסווג את חלקי התורה - מקרא, משנה, תלמוד, הלכה ואגדה.

במבט ראשון, הקונטרס מצטייר כהרחבה ופירוט של יסודי הדינים שכבר הובאו בהלכה ברמב"ם ובשולחן ערוך. אולם ניכר לעין המעיין שהפירוט והפירוט לרסיסים נוצר מהבנה מחודשת ומעמיקה ביסודי מצוות תלמוד תורה. קביעת ההשלכות המעשיות נובעת מתיחום והגדרת היסודות מראשיתם.

בשער הספר (דפוס ראשון) נכתב: "חיבור קטון הכמות ורב האיות על הלכות תלמוד תורה. מחובר ומלוקט מגמרא מן הירושלמי ומכל גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ומנופה בשלוש עשרה נפה, באר היטב, דבר דבר על אופניו. בכדי שכל אחד ירווה צמאונו, וידע כל הדינים על בוריו ועל מכונו, ומסודר בלשון צח ונקל לכל מעיין". להלן ננסה לסקור בתמציתיות את עיקרי הדברים.

"לימוד התורה" ו"ידיעת התורה"

רבינו מניח עיקר גדול ביסוד ההלכות: עיקרה של מצוות תלמוד תורה הוא - ידיעת הלכות תרי"ג מצוות התורה. תכלית וכוונת המצווה היא שיהודי יבין, ידע

ויזכור במוחו את כל הלכות ודיני התורה.

עוד נצטוונו במצווה נוספת - "והגית בו יומם ולילה": מצווה לנצל כל רגע מהיום והלילה ללימוד התורה. תכלית מצווה זו היא - עצם העיסוק וניצול הזמן לתלמוד תורה.

שיעור קיום המצווה הראשונה - מצוות 'ידיעת התורה' - רחב ביותר: מצוות עשה של תלמוד תורה על כל אדם לעצמו "לידע כל התורה שבכתב ושבועל-פה כולה. דהיינו תנ"ך וכל הלכות פסוקות של כל התורה... ודקדוקיהם בכל פרטיהם, ואף שיש בהן חלוקי דעות הרי אלו ואלו דברי אלוקים חיים, ואפילו המצוות שאין נוהגות עכשיו" (פ"א ה"ד). ובפירוט יותר: "כל המשניות וברייתות ומימרות האמוראים שהן פירוש התרי"ג מצוות שבתורה בכל תנאיהם ודקדוקיהם ודקדוקי סופרים. ובזמן הזה, גם הלכות פסוקות של פסקי הגאונים הפוסקים כמו הטור והשולחן ערוך והגהותיו, בכלל משנה יחשבו" (פ"ב ה"א).

ואל תאמר: די בלימוד ההלכה לבדה, ותתמוך דעתך בשיטת הרמב"ם שכתב ספרו משנה תורה הלכה למעשה בלבד. לא כך הדבר: מחובת המצווה ללמוד גם את ה"תלמוד", שעניינו הוא - לכאר את "טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומימרות האמוראים, ומקורם בדרשות הפוסקים שבתורה, ובזמן הזה גם בספרי הפוסקים הראשונים המבארים טעמי ההלכות פסוקות שפסקו הטור ושולחן ערוך - כמו הרא"ש ובית יוסף" (שם). "שנאמר 'כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת' ודרשו חכמים (ספרי עקב פמ"ח), שלא תאמר: למדתי הלכות די לי, תלמוד לומר 'כל המצוה' - למוד הלכות ואגדות ומדרש, שהוא התלמוד שמפרש טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומקורם בדרשות הפוסקים שבתורה" (פ"א ה"ד).

הטעם לכך הוא, כיוון שלימוד בלא טעמים אינו נחשב ידיעה כלל, "כי אם אינו יודע טעמי ההלכות - אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בורין" (פ"ב ה"א), "דכיון דאין יודעים טעמי המשנה, פעמים גורמין שמדמין דבר שאינו דומה" (רש"י סוטה כב, א. הובא בקונטרס אחרון שם).

ולא זו בלבד שאינו 'יודע' ההלכה - אלא גם 'יש אוסרין להורות, אפילו לעצמו, מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד. ולפיכך אינו רשאי להתאחר מללמוד הטעמים עד שיגמור ללמוד כל ההלכות

פסוקות", אלא ילמד ההלכות עם הטעמים וכך יקיים מצוות ידיעת התורה (פ"ב ה"א).

"ואל יאמר האדם, איך אפשר ללמוד כל התורה שבעל-פה כולה? הרי התורה אין לה קץ ותכלית כמו שכתוב 'רחבה מצותך מאד' ונאמר 'ארוכה מארץ מידה'?" משיב רבינו בחידוש גדול: מצוות ידיעת התורה אינה מחייבת "לסבור סברות בעומק עיון טעמי ההלכות, לפלפל ולדמות דבר לדבר ולחדש חידושי הלכות", שלזה - אין קץ ותכלית. אלא בלימוד גמרא ופוסקים "למיגרס" בלבד, באופן שידע את כל ההלכות פסוקות בטעמיהן "בדרך קצרה" בלי עיון רב ופלפול להקשות ולתרוץ - בכך מקיים האדם את מצוות ידיעת התורה.

בכך מפליא רבינו לקבוע קץ וגבול ב"ארוכה מארץ מדה" ו"רחבה מצותך מאד": שיעור מצוות ידיעת התורה הוא - ללמוד את כל הלכות תרי"ג מצוות התורה עם טעמי ההלכות ודרשות חז"ל שבתלמוד ופוסקים "בדרך קצרה", ולזה יש קץ ותכלית. וכבר אמר בן דמה "כגון אני שלמדתי כל התורה כולה" (מנחות ט, ב).

אכן, לאחר שלמד האדם תורה שבעל-פה כולה הלכות בטעמיהן "בדרך קצרה" וקיים מצוות ידיעת התורה - עדיין חייב הוא בקיום המצווה השניה, מצוות "והגית בו יומם ולילה" - להגות בתורה

כל היום כפשוטו. ואזי - "יפנה כל ימיו לעיון התלמוד, לסבור סברות בהלכות ולפלפל בהן בקושיות ופירוקים, לירד לעומק הסברות וטעמי ההלכות, להבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר ולחדש חידושי הלכות רבות" (פ"ב ה"ב). תיבת "והגית" מתפרשת כאן מלשון 'הגיון'. כפירוש רש"י על הפסוק (יהושע א, ח) "והגית - והתבוננת". ועל-דרך-זה פירש רש"י את דברי חז"ל "לעולם ילמד אדם תורה ואחר-כך יהגה": "יהגה - יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ולתרוץ" (עבודה זרה יט, א).

על חלוקה זו אמרו חז"ל (שבת סג, א) "ליגמר איניש

והדר ליסבר". ובלשון רש"י "ליגמר איניש - לגרוס שמעתא מרביה ואף על גב דלא ידע לכולהו טעמיה; והדר ליסבר - לכולהו טעמיה", "כולהו דווקא דהיינו עמקי הטעמים" (קונטרס אחרון פ"ב).

בנוסף, פסוק זה נדרש גם למצב שאין ביכולת האדם ללמוד את כל הלכות התורה, והוא נפטר מחיוב ידיעת התורה כולה (עיין פ"ג ה"ד), שמכל מקום חייב הוא בקביעות עתים לתלמוד תורה ביום ובלילה, לקיים כפשוטו מה שכתוב "והגית בו יומם ולילה" (שם).

בקביעת שיעור ותחום למצוות ידיעת התורה, 'מרוויחים' אנו כמה דברים: באנו לשיעור ברור בדברי חז"ל (קידושין כט, ב) "לעולם ילמד תורה ואחר כך ישא אשה" (פ"ג ה"א); נודע לנו שיעור חיוב האב ללמד את בנו תורה (פ"א ה"א-ז); וגם מתורצות כמה וכמה סתירות בין מימרות חז"ל בנוגע לקדימת תלמוד תורה למצוות וצורכי הפרנסה "ואספת דגנך" (ראה קונטרס אחרון פ"ג). ולמעלה מכל זה - הידיעה שיש קץ וגבול למצוות ידיעת התורה נותנת לאדם תעצומות כוח ללמוד תורה, ולא יאמר "הרי התורה אין לה קץ ותכלית", כנזכר.

רבינו מניח עיקר גדול ביסוד ההלכות: עיקרה של מצוות תלמוד תורה הוא - ידיעת הלכות תרי"ג מצוות התורה. תכלית וכוונת המצווה היא שיהודי יבין, ידע ויזכור במוחו את כל הלכות ודיני התורה

שיטה ממוצעת

החלוקה בין לימוד הטעמים "בדרך קצרה" (ידיעה) ללימוד בעיון ופלפול (והגית) - נרמזת בדברי רש"י: "בן חמש עשרה לגמרא - ללמוד גמרא ועומק הלכות; בן ארבעים לבניה - לדמות דבר לדבר" (אבות סוף פרק ה).

שיטה זו ממוצעת בין דעת הרמב"ם לדעת הרא"ש: הרמב"ם כתב בספרו משנה תורה הלכה למעשה בלבד, בלא טעמים כלל. זאת בהתאם לדבריו בהקדמת הספר: "חיבור זה מקבץ לתורה שבעל-פה כולה... שאדם קורא בתורה שבכתב תחילה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל-פה כולה". כלומר: לשיטתו די בלימוד ההלכה כדי "לידע" תורה שבעל-פה כולה, ואף יכול להורות הלכה למעשה מתוך לימוד שכזה.

איש שהכל בו

שמו של רבינו "שניי-אור" - אור תורת הנגלה ואור תורת הנסתר. שני האורות מתגלים בספריו של רבינו, ספר התניא והשולחן ערוך. ובהדפסה השנייה של הלכות תלמוד תורה, בשנת תקנ"ט, הוסיפו המדפיסים על דף השער: "והמחבר הזה מאנשי אשכולות - איש שהכל בו, תוכו רצוף אהבה מסותרת..."

ואכן גם בעבודת הלב ויראת הטא עוסק רבינו בהלכות אלו - "ומצוות הדבקות האמיתית ביראה

ואהבה אמיתית היא גדולה ממצוות תלמוד תורה וקודמת אליה, כמו שכתוב ראשית חכמה יראת ה'". ולכן נהגו חסידים הראשונים ש"היו שוהין שעה אחת שלימה בכל תפילת שמונה עשרה, ושעה אחת שלימה קודם כל תפילה, ושעה אחת שלימה אחר כל תפילה, ונמצא שוהין ט' שעות ביום. ולא היו חוששין לביטול תורה אף שתלמוד תורה כנגד כולם, מפני שהיו מקשרין דעתם לארון הכל ברוך הוא ביראה ואהבה עזה ודבקות אמיתית עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות" (פ"ד ה"ה).

אלא ש"מכל מקום, גם חסידים הראשונים לא היו רשאים להשהות כל כך בתפלה אלא מפני שלמדו כבר תחלה כל התורה שבכתב ושבעל-פה כולה וקיימו ידיעת התורה, שמתוך שחסידים הם, היתה תורתם משתמרת ומתקיימת בידם ולא משתכחת מהם". כלומר, "מצוות הדבקות האמיתית ביראה ואהבה אמיתית" פוטרת רק ממצוות 'הגית', "כדין כל העוסק במצווה פטור מהמצווה", אבל ממצוות ידיעת התורה אינה פוטרת.

"כי תכלית היראה היא - לירא ולהתבושש מגדולתו למרות עיני כבודו ח"ו לעשות הרע בעיניו

את בניכם", ולא את בנותיכם. ו"מכל מקום, אם היא עוזרת לבנה או לבעלה בגופה ומאודה שיעסוק בתורה - חולקת שכר עמהם, ושכרה גדול" (פ"א ה"ד). (ב) אב ש"עדיין לא למד תורה וצריך ללמוד לעצמו, ואם יטרה במזונות וסיפוק צרכי למוד בנו, לא יוכל ללמוד בעצמו - אם בנו הוא נבון ומשכיל... יותר מהאב - הרי לימוד בנו קודם ללימודו... מאחר שבלימוד בנו גם הוא מקיים מצווה של תורה כמו בלימוד לעצמו" (פ"א ה"ז).

אגב, מפליא דיוק הלשון של רבינו: בדין אדם שאין לו התנאים הדרושים לקיום המצווה כתב "ויהא נחשב לו כאילו למד ממש בעצמו"; בדין אשה המסייעת לבעלה או בנה כתב "חולקת שכר עמהם" בגוף תורתם; ובדין אב המסייע לבנו כתב - "מקיים מצווה של תורה כמו בלימוד לעצמו".

וייתכן ההסבר בזה: אדם שאינו יכול ללמוד את התורה כולה, עדיין חייב הוא במצוות תלמוד תורה ככל אדם. אלא שעקב חוסר יכולתו ללומדה כולה בעצמו, דרך קיומה של המצווה לדידו היא על-ידי התמיכה בתלמידי חכמים שלומדים את התורה כולה, ועל-ידי כך - נחשב לו כאילו למד (את התורה כולה) ממש בעצמו, ובכך מקיים הוא את מצוות ידיעת התורה כולה;

אשה המסייעת, מאחר

ואינה חייבת במצוות ידיעת התורה לכן אין זה נחשב לה "כאילו למדה ממש בעצמה", אבל "חולקת שכר עמהם, ושכרה גדול";

אב המסייע לבנו, מאחר שביכולתו ללמוד ולקיים המצווה בעצמו, לכן אין לומר שייחשב "כאילו למד כן ממש בעצמו", שהרי עליו החיוב ללמוד גם בעצמו, אלא שכיוון ש"בנו הוא נבון ומשכיל מן האב" - לימוד בנו קודם ללימודו, ובכך "גם הוא מקיים מצווה של תלמוד תורה כמו בלימוד לעצמו". הוא אמנם מקיים מצווה בתמיכת לימוד בנו, אך אינו מקיים מצוות תלמוד תורה שלו עצמו ממש.

רבינו גם מוסיף ואומר, ש"גם עכשיו שנכתבה תורה שבעל-פה ויוכל לעיין בספרים מה ששכת, אין זה מועיל כלום, כי מיד ששכת עובר בלאו קודם שיעיין" (פ"ב ה"ד).

לפיכך מאריך רבינו וקובע סדר בדרך הלימוד כיצד לחזור על תלמודו שלא ישכח מחד גיסא, ובמקביל להמשיך להתקדם בלימוד הלכות חדשות מאידך גיסא. ואף מפרט את סדר הלימוד למי שהוא שכת גדול בטבעו.

גם באיסור ביטול תורה מחמיר רבינו במאוד, ולא מצינו דוגמתו בשום פוסק לפניו: "וכל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק - עליו הכתוב אומר 'כי את דבר ה' בזה וגו'', כלומר שדבר ה' אינו יקר וחשוב בעיניו כל כך לעסוק בו". ולכן - "גם המתפרנס ממעשה ידיו ואפילו תורתו עראי בקביעות עתים, לא הותר לו מן התורה אלא לעסוק בעסקיו שהם צרכי פרנסתו ומשא ומתן ממה שאמרה תורה ואספת דגנך, אבל לא בדברים בטלים לגמרי בין לדבר בין לשמוע, כי בכל עת שאינו עוסק בפרנסתו חייב לעסוק בתורה בכל עת שאפשר לו, ואפילו כשהולך בדרך" (פ"ג ה"ו).

רוב הפוסקים למדו, שפסוק זה מכוון לאדם שלמד תורה ועזב אותה לגמרי לדברים אחרים, אבל רבינו משליך פסוק זה לאדם שלומד תורה, אלא שפוסק לזמן מה מלימודה. ומפשט לשונו נראה, שאפילו אם פוסק לשעה קלה ואף לרגע אחד בלבד - הוא בכלל "דבר ה' בזה". חומרא זו בולטת בספרי החסידות של רבינו: "כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שעליו דרשו רז"ל 'כי דבר ה' בזה'. . . מקרי רשע" (תניא פ"א); "נענש אפילו על ביטול לשעה אחת ורגע אחד" (מאמרים לפרשיות התורה ע' רמ).

שכר התומכים

גם אדם שאין לו הכישרונות והיכולת לקיים מצוות ידיעת התורה כולה בעצמו, אזי מלבד קביעות עתים לתלמוד תורה שחרית וערבית - "שאר כל היום יעסוק במשא ומתן". ובשביל מה? - "כדי שיוכל להחזיק ידי תלמידי חכמים, הלומדים תורה יום ולילה הלכותיה בטעמיהן, ויהא נחשב לו כאילו למד כן ממש בעצמו ותורתם נקראת על שמו" (פ"ג ס"ד).

ועוד שני מיני 'תומכים' יש: א) אשה אינה מחויבת במצוות ידיעת התורה כולה, שנאמר "ולמדתם אותם

שיטת הרא"ש היא בקצה השני: אי-אפשר כלל ללמוד הלכות בלי טעמים, "וכל המורים מתוך דברי הרמב"ם - טועים". הלומד אמנם סבור שמבין, אך באמת אינו מבין דבר לאשורו. אולם לדעתו אין להפריד בין לימוד הטעמים "בדרך קצרה" לבין העיון והפלפול. "הטעמים והפלפול הכל אחד ואי-אפשר לעמוד על עומק הטעם כי אם על ידי הפלפול" (שו"ת כלל לא סימן ט. ושקו"ט בדבריו בקונטרס אחרון פרקים ב"ג).

שיטת רש"י, השיטה אותה נקט רבינו, ממוצעת היא בין שניהם: חובה ללמוד את ההלכות בטעמיהן, אלא שלצורך קיום מצוות ידיעת התורה מספיקה ידיעת ההלכות בטעמיהן "בדרך קצרה" בלבד.

נאמן לשיטתו זו, כתב רבינו את חיבורו הגדול שולחן ערוך - הלכה למעשה עם טעמיה מתלמוד ופוסקים "בדרך קצרה". הלימוד בספרו מועיל אפוא לקיום מצוות ידיעת התורה, ומתוך לימוד זה אפשר גם להורות הלכה למעשה. וכמצוות רבו הרב המגיד ממעזריטש "שיוכלו ללמוד ולהורות הלכה ברורה מתון ומסיק אליבא דהלכתא הלכות בטעמיהן" (אדמו"ר האמצעי בהקדמת השו"ע).

ביטול תורה לרגע אחד

גם גדרי מצוות לא-תעשה מקבלים פנים חדשות: כתיב "רק השמר לך ושמור נפשך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך", ואמר ריש לקיש: "כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר השמר לך ושמור נפשך" (מנחות צט, ב). הסמ"ג והסמ"ק (סוף סימן ק"ה) מנו לאו דשכחת תלמודו ללאו בפני עצמו במניין המצוות, בניגוד לדעת הרמב"ם שרק העתיק בתוך דבריו: "אבל כשיגדיל בחכמה וכו' יקרא בעיתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה" (פ"א ה"ב), אבל לא מנאו ללאו בפני עצמו, ומשמעות דבריו שאינו אלא קבלת חכמים ואסמכתא בעלמא.

אמנם רבינו הלך בשיטת הסמ"ג והסמ"ק ומחמיר ביותר באיסור שכחת דבר אחד מתלמודו: "השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימודו כראוי - מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. וגם עובר בלאו של תורה, שנאמר 'רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך'".

"למשכילים בלבד"

בנוסף לגוף ההלכות, כתב רבינו "קונטרס אחרון" ובו נימוקים וראיות לפסקי ההלכה. חלק גדול מחידושיו בפנים נתבארו יותר בחלק זה, בקושיא ותירוץ, סמך וראיה.

אם בגוף ההלכות בולט בעיקר כוח החידוש והפסיקה של רבינו, הרי כאן זוהרת במלוא עוצמתה דרך הלימוד המופלאה שלו. וכבר נתפרסם מה שאמר הגאון בעל אבני נזר, שאת דרך הלימוד שלו רכש בלימוד הקונטרס אחרון של רבינו.

הקונטרס אחרון נדפס במסגרת נפרדת, בהתאם לשיטת רבינו שכל אדם חייב בלימוד הטעמים בלבד, ורק המסוגלים לזה - בעיון ופלפול. וכדברי בני המחבר בהקדמתם: "כדי שיהיה כל אדם קורא כדרכו, ההלכה הקבועה בטעמיה תהיה בפיו שגורה, והפלפול יהיה למשכילים בלבד".

הקדמת נעשה לנשמע

מכתב מכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע לבן ישיבה

ב"ה, כ"ז אייר, תשי"ז

שלום וברכה!

במענה למכתבו מיום חמישי שמיים בשנים עשרה שאלות וכותב שיש עוד לשאול, אבל אין לדבר סוף.

הנה לבד זאת שלא במכתב יכולים לענות על שתיים עשרה שאלות כאלו, העיקר שכאשר ישיבו על אלו השתיים עשרה, הנה היצר יציג אחרות במקומן ועוד גדולות במספרן מן הסתם.

והעיקר שלבחור בגילך אין זה ענין לחפש שאלות ולחשוב שזה לא קבלת עד עתה תשובה על כל השאלות, זוהי הסיבה מה שחסר בהתמדה ושקידה.

ענינו של בן ישיבה בכלל - הוא ללמוד תורה ולחפוף להבין מה שכתוב בה, וכלל וכלל לא לחתור (גריבלען) אפשר יכולים לחדש קושיא שאחרים לא עמדו על זה, ולחקור מי יוכל לתרצה.

ולדוגמא כמו אחד שמתחיל להתלמד חכמת הרפואה להבריל, ולמחרת, אחר ההתחלה, יודיע למוריו שמוכרחים לתרץ לו מדוע כאשר מרפאים ענין זה וזה נותנים כדורים מרים, אפשר יכולים להיות הכדורים מתוקים, מדוע צריכים לנתוח, ירפאו בלי ניתוח וכו' וכיו"ב, ומבלי הבט על זה שכותב הנך שכבר שתי שנים שלומד אתה בישיבה, הנה לגבי העומק שישנו בתורתנו הק' - אפשר שזה רחוק יותר מאשר הידיעה של המתחיל ללמוד חכמת הרפואה ביום הראשון, לגבי ידיעת רופא שגמר לימודו.

מובן שאין כוונתי בזה לאמר, שלא צריכים להבין מה שכתוב בתורה, ואדרבה זהו חיוב ללמוד תורה באופן וכדוקא להבינה, אבל מוכרח להיות הקדמת נעשה לנשמע, ענין של קבלת עול, שאז אין מניחים עצמו לכלבול מהיצר מללמוד תורה בהתמדה ושקידה, ואז אפילו אם ישנה איזה קושיא, אין פועל זה על ההתמדה והשקידה.

ובפרט כאשר תעבור עוד הפעם על השתיים עשרה קושיות, הנה כמו שכותב אתה בעצמך בתחלת מכתבך, זה דברים שבוודאי גדולי ישראל עמדו על זה, ויודעים אנו שלמדו תורה בהתמדה ושקידה וקיימו מצות בהידור הכי גדול, שמזה מובן א' שישנו תירוץ משיע רצון, ב' ואם יש פרט שלא מובן כולו בשכל, אין זה נוגע לגמרי להנהגה כמו שיהודי צריך להתנהג ע"פ התורה, כי מהו הפלא שאדם לא מבין מה שהקב"ה מבין כביכול, אדרבה הפלא הוא בנהפוך, שיש ענינים מחכמתו ורצונו של הקב"ה שהיא התורה, שאדם שהוא בעל גבול מבינו בשכלו הגבולי.

ויהי רצון שתעזוב דרך החתירה (גריבלען זיך) ולחפש קושיות, שזה לגמרי לא מענינך, ותתן עצמך לקיים מאמר המשנה אני נבראתי לשמש את קוני, ובפרט כאשר מתקרבים אנו לזמן מתן תורתנו שכנ"ל קבלוה ע"י הקדמת נעשה לנשמע וכמרז"ל שכן דוקא צריך להיות שאז תומת ישרים תנחם, ובאם אחרת ח"ו וכו' (עיינן מסכת שבת פ"ח סע"א).

בברכה לבשורות טובות.

תורה כהרי יתר חלקי השולחן ערוך: "בכלל, נזהר אדמו"ר הזקן וממעט להביא דינים מחודשים שלא הובאו בפוסקים שקדמוהו" (אגרות קודש אדמו"ר זי"ע, חלק ג ע' קלז). רבינו נמנע לחדש פסקי הלכה שלא הובאו בפוסקים לפניו, אלא הוסיף טעמי ההלכות ומקורותיהם וחדש ושכלל את המבנה הקיים.

לא כן בהלכות תלמוד תורה: ליקט מימרות מהגמרא - שלא הובאו בספרי ההלכה שקדמוהו - וקבעם לפסק הלכה. אף הלכות שאינן מפורשות להדיא בגמרא, אלא שהוציאן על-ידי רוחב דעתו ועומק בינתו - פסק הלכה למעשה. ההלכות ערוכות "מכל גדולי הפוסקים ראשונים", גם כשלא הובאו דעות אלו כלל לפסק הלכה בספרים שקדמוהו, ולעתים אף הוציא פסק הלכה בדרך דיוק מפוסקים אלו, אף שלא נתפרשו הדברים להדיא.

יש לומר: קיים רבינו בעצמו את פסק ההלכה שלו בהלכות אלו גופא: חידש הלכות "היוצאות מתוך סברות בעומק עיון טעמי ההלכות"; הלכות נתחדשו על-ידי "הבנת דבר לדבר" ו"דמיון דבר לדבר", ואף "הקשה ותירץ עד שהגיע וירד לעומק הלכה". השמיענו רבינו את מצוות הלימוד וסדר הלימוד, ובעיון בתוך דבריו - לומד אתה גם את דרך הלימוד הנכונה שיבור לו האדם.

לעבור על אחת מכל מצוות ה'... (ו)עבודה מאהבה היא... מאשר צמאה נפשו לה' לדבקה בו (ו)היא רווה צמאונה במי התורה וקיום מצותיה דאורייתא וקב"ה כולא חר, ועל זה נאמר 'הוי כל צמא לכו למים'. ומאחר שידיעת כל התורה... היא מצוות עשה של תורה כמ"ש למעלה, והשוכח דבר ממשנתו מפני שלא חזר על לימודו כראוי כשאפשר לו - עובר בלאו, אם כן איך יעבור בלאו ועשה מחמת שעוסק ביראת ה' כל היום... מה שאין כן מצוות 'והגית בו יומם ולילה' שהותרה מכללה כמ"ש 'ואספת דגנך וגו'', אמרה תורה 'הנהג בהן מנהג דרך ארץ' ויוכל לצאת ידי חובתו בקביעות עתים ביום ובלילה".

בנימוק חובת העיסוק בעבודת הלב - יוצר רבינו ערך: "צרכי נפשו", "חיי נפשו". כשם שישנם צרכי הגוף המחייבים התייחסות, כמו פרנסה וחיי אנשי ביתו, כך קיימים צרכי נפשו. רמז נמצא ברש"י על הפסוק "גומל נפשו איש חסד - מכאן שעיון תפילה (צורכי הנפש) בכלל גמילות חסדים" (שבת סג, ב).

סיכומו של דבר: רבינו הדפיס את הלכות תלמוד תורה כחיבור בפני עצמו, נפרד מיתר חלקי שולחן ערוך הרב. לא הרי ההלכות תלמוד

איה האדם שבך?

מכתב נוקב מכ"ק אדמו"ר הרי"צ לתלמיד ישיבה ששקע בעולם העסקים

שום תירוץ בעולם כלל וכלל, כפי שכתב מורינו נ"ע [אדמו"ר הזקן] בהלכות תלמוד תורה.

חיוב זה דלימוד התורה מלבד שהוא מצוה דאורייתא... הנה מלבד זאת הרי לימוד התורה נוגע בנפש האדם ממש ובנפשות אנשי ביתו וקיום ביתו.

דכאשר האדם לומד התורה הוא עומד על איזה גובה ויש לו תעודה ומטרה בחיים, הוא יודע לשם מה הוא חי, ויש לו תכלית בחיים, ומיום ליום עולה בידיעת התורה וביראת שמים.

ובפרט מי אשר בשיעורי לימודיו הוא קובע לו גם לימוד החסידות איזה זמן בכל יום, או פעם בשני ימים או פעמיים בשבוע, הרי תבלין זה נותן לו טעם לשבח הן בגוף ועצם לימוד התורה, אשר בעת לימודו אינו אצלו כלימוד ענין שכלי בלבד, אלא יודע ומרגיש אשר זהו חכמתו של הקב"ה,

והן בפעולתה לקיים את דיני התורה ביראת שמים.

זאת אומרת אשר לימוד החסידות גם מעט היא פועלת בהקת המאור של תורה, והמאור שבתורה הנגלית מאיר לו בכלל באופן אחר לגמרי, זהו אור אחר.

במשך השנה שעברה כאשר לא קבלתי מענה על מכתבי אליו, שאלתי וחקרתי עליו אצל דודו שי, ואצל גיסו שי, וגם בקשתים כי יכתבו אליו בשמי שהנני מתעניין לדעת מהנעשה אתו עמו בגשם וברוח, ושניהם כאחד הודיעוני כי קיימו בקשתי, ומאתו לא התקבל שום ידיעה, מה שציער אותי במאד, האם ככה נבלע בענייני מסחר וקניין עד כי אין לו אף שעה קלה לכתוב מכתב להודיע מהנעשה אתו.

וביותר מה שציער אותי, ומצער אותי במאד מאד, אשר אם כי טרוד ומוטרד שאין לו זמן גם לכתוב מכתב פעם באיזה חדשים, אם כן מה נעשה עם קביעת עתים לתורה אצלו בחול, ובשבת קודש ויום טוב, אשר צערי זה מכריח אותי לכתוב אליו.

לא אפונה כי ידוע הוא אשר

הלכה מפורטת וחמורה מאד כי כל אחד ואחד מישראל, בין עשיר בדעה ובין עני בדעה, בין עסוק במסחר וקניין ובין פנוי מעסקיו, בין בריא ובין ח"ו חלוש, מחוייב בלימוד התורה, בכל יום ויום בלי

מה שהרגישו לאחר הלימוד

בשנת תר"ה ביומי דחנוכה הזדמנו בליוכאוויטש החסידים הגאונים המפורסמים הצדיקים הרב ר' אייזיק מהאמיל, הרב ר' הלל מפאריטש והרב ר' אייזיק מוויטעבסק נשמתם עדין, ובאחד [ה] התוועדות שהיו ביניהם הסתובבו הדברים על אודות ראשית התקרבותם של השלשה גאונים הנזכרים אל עדת החסידים.

כל אחד ואחד מהשלשה הנזכרים סיפר בארוכה העילות והסיבות אשר סיבב עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות אופן קירובם אל עדת החסידים...

הגאונים החסידים ר"א מהאמיל, והר"ה מפאריטש, היו גם אבותם מבני החסידים, אמנם הגאון החסיד הר"א מוויטעבסק ה מבעלי היחס בעדת המנגרים.

באחת הנסיעות שהיה רבינו הזקן נ"ע במינסק, היה הוא - הר"א - מאותם האברכים העילויים שהתדבקו בהוד כ"ק רבנו והלך אחריו לליאזנא, ונהיה לחסיד נלהב.

החסיד הגאון ר"א מהאמיל שואל את החסיד הגאון הר"א מוויטעבסק, מהו החילוק בין התורה שלמדתם אצל הגאון ר' זעמעלע הצדיק, לבין התורה שלמדתם אצל הרבי בליאזנא?

הר"א מוויטעבסק: פרט לכך שהיה הברל בעצם והגאוני פקח את העיניים כיצד ללמוד, עיקר ההבדל בא לידי ביטוי לאחר הלימוד.

והתחיל לבכות בככיה עצומה, באומרו רק תיבות אלו אי רבי, אי רבי, שחזר על זה כמה וכמה פעמים בזעקה חרישית, מעומק פנימית נקודת לבבו, מה שעשה רושם אדיר על כל המסובים.

הר"א מהאמיל: ומה היה החילוק לאחר הלימוד.

הר"א מוויטעבסק עודנו מתמוגג בדמעותיו ובגניחותיו, וכשהרגיע במעט, ממשיך דיבורו בקול רועד מהתרגשות פנימי ומבכי לבכי.

החילוק היה לאחר הלימוד, שכשיצאנו משיעור

של הדוד ר' זעמעלע הצדיק היינו בהרגשת רוממות, ברוך השם אנו יודעים עוד פלפול גאוני ועוד חידושי תורה גאוניים, אך כשיצאנו משיעור של הרבי, היינו שבורים מזה שאין לנו שום השגה במאור שבתורה, ומההגשמה שלנו, שאיננו מרגישים את נותן התורה. הסיפור הזה מעיד שחסידות מאירה יותר את המאור שבתורה, והמאור שבתורה חודר בפנימיות מוחו ופנימיות לבו ומאיר את החשיכה שלו.

שלא לאבד את הבית

בכל אדם יש האור והחושך הפרטי שלו, מה שאין אדם יודע מה בלבו של חברו, ואיזה דבר מעיק אותו ומיצר לו, כי דעות בני אדם שונות המה, הנה המאור שבתורה מאיר את החושך שלו ומעמידו על הגובה הראוי לו.

ודבר ידוע אשר גופא בטר רישא גרירא, האיש הוא רישא דביתא, וגופא הם אשתו ואנשי ביתו, בטר רישא גרירא, דכאשר האיש יש לו קביעות עתים לתורה, הנה לבד זאת אשר יש לו חשיבות בביתו - כי סוף סוף הנה כל בני ובנות ישראל, ד' עליהם יחיו, הם אוהבי ותומכי תורה בעצם נקודת לבבם - הנה לבד זאת הרי התורה מאירה בביתו.

בזה שהחומש, הגמרא, התניא והשולחן-ערוך מונחים על השולחן - לא רק שעומדים בארון, אלא הספרים מונחים על השולחן ומחכים עד שהבעל-הבית יבוא - אור התורה מאיר בבית.

אור התורה של הבעל-עסק הלומד בכל יום ויום נרגש בכל ענייני הבית של כשרות, צניעות ועוד ובהדרכה של הילדים בפרט.

דבר מפורסם מוחשי, אשר קובץ על יד ירבה, דמי שהוא לומד פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, ובהימים שהוא פנוי מעבודת עסקו מוסיף על זמן לימודו, ובפרט שבת קודש ויום טוב, אשר במשך הזמן הנה נתעלה בעילוי אחר עילוי.

כי קביעת עתים לתורה בכל יום ויום פועלת

שהוא מתעדן, ביתו מתעדן וברוך ממילא הנה הדרכת הבנים והבנות הם ברכי אהבת התורה וחיבת הקודש, וזוכים לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות ביראת שמים.

אבל כאשר אין קובעים עתים לתורה, הנה מלבד זאת שנעשים ר"ל מגושמים ויורדים מדחי אל דחי, שנעשים ריק מכל ענין שכלי ומתגשמים במאד, ובני הבית נעשים מגושמים ונחותים, לבד זאת מאבדים את כל החשיבות בעיני בני הבית, ונאבד ר"ל כל רגשי קודש, כל העניינים הקדושים והמאירים נעשים חשוכים ר"ל, וח"ו וח"ו שיוורדים לדיוטא התחתונה אשר נמשלו כבהמות נדמו, אשר ח"ו רק החיים הגשמיים הם העיקר.

שעה חסידית

והנה רוב הבעלי עסקים מכירים בהאמת ומודים כי צריכים לקבוע עתים לתורה, אבל טוענים המה כי אין עתם בידם וטרודים המה במאד, עד כי גם כבוד להם להתפלל בצייבור, ומה גם ללמוד בכל יום. בהתוועדות... י"ט כסלו תר"ס, דיבר הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק [הרש"ב] זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע על אודות נחיצות הלימוד דא"ח [=חסידות] בכל יום ויום גם לבעלי עסקים, והטרודים ביותר פעמים ושלוש בימי השבוע ובשבת קודש.

אחד מגדולי הבעלי-עסקים, בן תורה, מגזע היחס, אמר:

"רבי, אין זמן, אנו עסוקים מאד".

הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק: "מדוע דוקא עבור כך שצריכים ללמוד חסידות אין זמן, שלא יהיה זמן עבור אכילה, שינה, שיחת דברים בטלים".

הסוחר: "רבי איננו אוכלים, איננו ישנים, אנו טרודים".

הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק: אילו היו מקדישים את הזמן, במידה שבה לא אוכלים ובמידה שבה לא ישנים, ללימוד, היה נעשה עולם מואר (א"א ליכטיקע וועלט"). אינני בעל הזיה, אינני הולך בגדולות ונפלאות ואינני מצפה לדברים הדורשים מסירת נפש, אני דורש רק "שעה חסידית", כמבואר בענין "שעה אחת" - מלשון פניה, את השעה הזאת דורש אני, הפניה אל הקב"ה, שהעצם יהיה שקוע בכך

בגלוי, ובאשר לזמן - די בשעה, חצי שעה, כל אחד לפי יכלתו.

שמעו יהודים: הנכם מחפשים פרנסה. רואים במוחש שכאשר עיור מחפש, הרי כמה שימשש בידי וברגליו, קשה שימצא משהו, כשהקב"ה פוקח את העיניים רואים את הפרנסה והולכים ולוקחים, ואילו אצל העיור ר"ל הזמן הולך לאיבוד בחיפושים ולבסוף איננו מוצא, ואילו מי שרואה מגיע לכך בקלות ובמהירות.

אלקות אומרת, נרי בידך ונרך בידי, אם אתה שומר את נרי אני שומר את נרך. נרו של הקב"ה הוא התורה, נרו של האדם היא הנשמה, אם אתה שומר את נרי, כשלומדים גליא שבתורה ופנימיות התורה, אז אני שומר את נרך, שאור הנשמה יאיר לו, הן את החושך שלו והן את חלקו בעולם, ונעשה לו אור והשי"ת פוקח את עיניו והוא רואה את פרנסתו.

יהודים שמחפשים פרנסה, עליהם לחפש זאת בתורה בכלל, בתמכין דאורייתא בממונו ובגופו בהחזקת והרבצת התורה, בלימוד התורה בגליא ופנימיות התורה בבית המדרש ובבית".

למותר להגיד כמה מן הצדק יש בדברי קודש אלו. על אכילה ושתיה ושינה יש זמן לכל בעל עסק, גם הטרוד ביותר, ורק על קביעות עתים לתורה אין זמן.

ובמוחש רואים אנחנו אשר כמה בעלי עסקים הטרודים במאד, מבליים זמן בכל יום על דברי הבל ובטלה, והכל עולה בחשבון של טרדה, ואין זה אלא לפי דאין לומדים תורה מתגשמים במאד ואין מרגישים בירידת מהותם.

ובאמת הנה מי שיש לו מוח בקדקדו ומתבונן במעמדו ובמצבו של הבעל עסק בשכל בריא וישר, הלא יראה הפחיתות ושפלות הירידה הגדולה והעצומה, לשעה של לימוד תורת ה' אין לו זמן, ושעות לבטל בדברי הבלים יש לו.

והנה כל זה הם טענות לאנשים פשוטים אשר הם בעצמם אינם יכולים ללמוד ורק יכולים המה להשתתף באיזה שיעור הנלמד ברכים, אבל לבני תורה אשר יכולים ללמוד בעצמם ועוזבים מקור מים חיים ועוסקים כל ימיהם לרבות הלילות רק בעסקיהם הגשמיים ואין להם קביעות זמן ללמוד

בכל יום, הנה לא זו בלבד שהוא העדר קיום מצות עשה דלימוד התורה, אלא עבירה היא בידם.

איה האדם שבך

בדא"ח [=חסידות] מבואר ענין מצוה ועבירה, דמצוה פירושו צוותא וחיבור, דהמצוה היא חוט המקשר את המצוה עם המצווה, היינו דעל-ידי קיום המצוות, הנה מתעלה המצווה ונכנס ברשותו של המצוה ומתחבר עמו, והיפוכו עבירה, דעל-ידי שעובר על רצון ה', הרי הוא ח"ו עובר מרשותו של הקב"ה לרשות הקליפות וסטרא אחרא.

והנה כל אדם כאשר הוא אדם, יודע ומבין ומשיג שיש לו תעודה בחיים, והאם אפשר הדבר אשר בחיר הנבראים יהיה לו ח"ו תכלית אחת עם הבעל-חי, להחזיק את גופו, ואררובא הבעלי-חיים מוצאים מחייתם ברווח ושלא ביגיעה, ובחיר הנבראים צריך יגיעה וטרדה, הלא דבר הוא.

בקין תרנ"ח באחד המסעות אשר נסע הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק [הרש"ב] זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע מליובאוויטש אל הנאות דשא - באליווקע, שהיה

נסע בכל יום שני בשבוע לבקר את כבוד אמו הרבנית הצדקנית [הרבנית רבקה] זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע ולקבל אורחים על יחידות - הנה באחד הבארות אשר באמצע הדרך השקה שאול העגלון את סוסיו, ויהי כאשר כלו לשתות והעגלון ישב לו על הדוכן, הצליף בשוטו על גב הסוסים ויאמר:

שוטים, סבורים אתם שנתתי לכם לשתות בשבילכם, כדי שהקש והתבן שאתם זוללים יהיו בתוספת טעם. לא, נתתי לכם לשתות כדי שיהיה לכם יותר כח וחשק לסחוב את העגלה.

הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע, נעשו פני קדשו רציניים מאד, ושעה נכונה ישב מתעמק במחשבה, ואחרי כן הואיל לאמר:

אפילו שאול הבעל-עגלה מבין שמה שנותנים לסוסים קש ותבן ואחר-כך מים לשתות, אין זה בכדי שלסוסים תהיה יותר הנאה מהקש והתבן, אלא בכדי שיהיה להם יותר כח לסחוב את העגלה.

הרבי [אדמור"ר הזקן] אמר לסבא [הצמח צדק], שבמעזריטש אמרו בשם הבעל-שם-טוב נ"ע שדבר

שיהודי שומע ורואה, אפילו דברים פשוטים בענייני עולם, הכל הוא הוראה בעבודת ה'.

ישנה מרכבה, מרכבת עמינדב, וכל ישראל צריכים לסחוב את העגלה ע"י תורה ועבודה, וכדי שיהיה כח לסחוב את העגלה, נותנים את כל העניינים הגשמיים בצרכי בני אדם, אבל אסור לטעות חלילה שהקש והתבן הם העיקר ולהתענג על כך.

וכדי שהסוסים לא יטעו, שאול העגלון מצליף בהם. אכן, הצלפה שוללת טעות, אבל זהו פתרון לסוסים בלבד, ואילו לאדם להבדיל הצלפה ח"ו היא דבר נחות מדי ושובר, לאדם די ברמז ובהתעוררות של חבר טוב.

ההתעוררות צריכה להיות בכך שיש להזכיר על כך שהוא אדם, ואדם צריך לדעת שהוא אדם, וזה עצמו מחזיק אותו במעמד ומצב טוב.

הרבי אמר פעם: לאחר שאדם הראשון חטא בעץ הדעת, הרי לפני שהשי"ת הוכיח אותו, הוא אמר לו: אדם איכה, היכן הוא האדם?

בכל מעמד ומצב יש לזכור את היותו אדם ומי שזוכר את היותו אדם לא במהרה יכשל ואם הוא כן נכשל, יתר קל לו לבוא לדרך הישר.

ועתה אתה יקירי, אדם איכה, איה האדם שבך, התבונן בהעבר שלך, שקדת ועמלת הרבה שנים בתורה, ואביך החסיד נ"ע אשר מסר נפשו עליך, ואתה היית נחמתו בחיים חיותו ותקותו לעלמא דאתי, ומכיון שנכנסת בענייני עסק ומסחר וקנין עזבת מקור מעין מים חיים, ונטבעת במצולות הטרדות עד כי שכחת צור מחצבתך.

אנא יקירי, רחם על עצמך על רעייתך תי' ועל בנכם שי' וחוס על נשמת אביך החסיד נ"ע, ובלי שום טענה ומענה תקבע עתים לתורה לימוד עיוני בכל יום מימות החול, וביום השבת-קודש להוסיף ללמוד בשקידה עצומה, והשי"ת יעזור ותצליח בענייניך ותגדלו בנכם שי' לתורה חופה ומעשים טובים מתוך פרנסה בהרחבה גדולה בגשמיות וברוחניות.

הדורש שלומך ומברכך.

[אגרות קודש ח"ד ע' תכא ואילך - חלקים מהמכתב בתרגום מיידיש]

כל אחד שלומד תורה זקוק לקשר הזה - שתהיה סייעתא דשמיא להבין את התורה נכון, שתהיה סייעתא דשמיא ליהנות מדברי התורה ולהתחבר אליהם ולמצוא את האות שלי בתורה - "ותן חלקנו בתורתך".

אנשי כנסת הגדולה

אנשי כנסת הגדולה הם פוסקי ההלכה למעשה ומתקני התקנות.

כל יהודי שלומד תורה צריך למצוא את החלק שממנו הוא פוסק לעצמו מעשה, ממשיך את הלימוד להנהגה בפועל ברוח הלימוד שלמד, הן בהתנהגות חיצונית-מעשית על פי התורה והן בהתנהגות אצילית-פנימית המכוונת לה. המשכת הלימוד לזמן שאחרי הלימוד, למעשה ביום יום. כאשר כבר תוך כדי הלימוד מכוון הלומד למעשה שאחריו, גדלה ומתרחבת גם הסייעתא דשמיא להבין נכון את דברי התורה.

תורה, התחושה צריכה להיות התמסרות מוחלטת, באותו הזמן אין לאדם בעולמו אלא תורה. "תורתו אומנותו". רק כך התורה תלווה אותו גם בשאר הזמן, בשעות בהן הוא עסוק בענייני העולם.

זקנים

"זקן - זה שקנה חכמה".

לאחר הביטול וההתמסרות המוחלטת, הראש חייב להתחיל לעבוד. האדם משגשג בהבנה ומוצא בתורה טוב טעם ורעננות ולא נותר בקבלת עול בלבד.

כמו כן, מעבר להתבטלות ולהתמסרות הקודמות ללימוד ומהוות הכנה אליו, בעת הלימוד עצמו צריך "לקנות" את התורה, להשקיע בה עמל ויגיעה.

נביאים

נבואה היא סייעתא דשמיא, הקשר של ה' אלינו, שהתגלה בשיאו בדורות הנביאים.

פרק ב החומר והצורה

רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. (משנה ה)

נוצרת - ה'צורה' שלנו נועדה בדיוק לכך, מעבר לגדרי החומר המדודים. גרדי המינימום של לימוד תורה מתייחסים, כבכל מצווה, אל שותפותו של החומר. אבל מן הצורה זוהי דרישה של ממש - להוסיף ולהתעלות בלימוד ללא גבול, עד אין סוף. כי לכך נוצרת!

דברי רבן יוחנן בן זכאי נעוצים כבר במשנה הקודמת שנאמרה על ידי רבו, הלל הזקן: "מרבה תורה מרבה חיים". לימוד התורה "הרבה" מוסיף לאדם ולעולם חיים ובעצם יוצר אפשרות ללימוד נוסף. כשם שהחיים אינם רכושך ואין לך להתגאות בכך שאתה מחזיק בהם, כך למד תורה הרבה אך "אל תחזיק טובה לעצמך". גם את הכישרון השוכן בך אל תייחס לעצמך. החיים נוצרו למען התורה, והתורה יוצרת ומרבה חיים.

להעביר את התורה הלאה

הגמרא (סוכה כח, א) אומרת שרבן יוחנן בן זכאי היה הקטן שבתלמידי הלל הזקן, והגדול שבהם היה רבי יונתן בן עוזיאל. כאשר המשנה מתארת את מסירת התורה מהרב אל תלמידו, מדוע היא מביאה מימרא של הקטן שבתלמידים ולא של רבי יונתן בן עוזיאל, גדול התלמידים?

אם למדתי "הרבה", משמע שלמדתי מעבר לחובה. אבל "כי לכך נוצרת" אומר שזוהי חובתי ושלא אטפח לעצמי על השכם. הכיצד?

אנחנו מורכבים מ"חומר" ו"צורה". כלפי החומר שהוא עצם חיינו מתייחסת לשון "בריאה" (כמו: "אני נבראתי לשמש את קוני"), אך אל הצורה השוכנת בחומר, אל הציור האישי, אפיון הכישרונות והיכולות, מתאימה לשון "יצירה" - "כי לכך נוצרת".

רוב המצוות הן מעשיות, מקיימים אותן ברמת החומר הממשי, ולכן הן לרוב בעלות הגדרה ברורה של מקום, זמן וכמות - כמו אכילת כזית מצה בתוך דקות ספורות בליל הסדר. ברוב המצוות אין לאישיות שלנו ביטוי ממשי, כולנו אוכלים את המצה. אך לימוד תורה הוא שונה בכל ההיבטים - זוהי מצווה שאינה אוהזת בחומר אלא בצורה - בחשיבה וברוח, ולכן אישיותו, כישרונותיו ורצונו של הלומד ניכרים בה על כל צעד ושעל. זוהי מצווה שאמנם מוגדרת בגדרי מינימום של "לצאת ידי חובה", אך קיומה המלא הוא ללא שיעור, "והגית בו יומם ולילה".

לכן אומרת לנו המשנה: גם "אם למדת תורה הרבה" מעבר לשיעור, אין לך מה להתפעל מהריבוי, "כי לכך

פרק א חמשת תנאי הלימוד

משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. (משנה א)

ביטול מוחלט אל דבר ה' כפי שלימד אותנו משה. זוהי גם ההדגשה ש"משה קיבל תורה מסיני" - העניו מכל האדם קיבל את התורה מתוך הביטול והענווה המוחלטת של הר סיני שלא התבלט בין ההרים.

יהושע

הוא האיש ש"לא ימיש מתוך האוהל".

הכניסה לעולם התורה דורשת התנתקות מוחלטת משאר הדברים והתמסרות לתורה. בשנים הראשונות, האדם צריך להשליך את עצמו לאוהלה של תורה, ורק כך גם בהמשך חייו יהיה לתורה קיום אצלו.

גם בהמשך החיים, בשעה של קביעות עיתים ללימוד

חמישה שלבים בלימוד התורה משתקפים בחמשת השלבים של העברת התורה מדור לדור:

משה

הוא האיש שמסר נפשו על התורה והתורה נקראת על שמו - "זכרו תורת משה עבדי".

הצעד הראשון בקבלת התורה הוא להתבטל לפני דבר ה' שבתורה, "מה להלן (בהר סיני) באימה וביראה ברתת ובזיע, אף כאן". נקודה זו מבטאת דמותו של משה, ולכן "תינוק משירודע לדבר אביו מלמדו: תורה ציוה לנו משה" (סוכה מב, א). אף הגדול צריך לגשת אל התורה כקטן, ללא מחשבות ורעות אישיות, מתוך

פרק ד ללמוד כמו ילד

אלישע בן אבויה אומר: הלומד תורה ילד, למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש. והלומד תורה זקן, למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר מחוק... רבי מאיר אומר: אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (משנה ב)

אל תסתכל בקנקן

ובחזרה לאלישע בן אבויה, דרך סוף המשנה: "רבי מאיר אומר (כך לפי גירסת האר"י וסידור בעל התניא) אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו".

רבי מאיר הוא זה שלמד תורה מאלישע בן אבויה גם אחר שיצא לתרבות רעה. והוא אמר: אל תסתכל בקנקן. אפילו קנקן נוראי כמו "אחר" ששנה ופירש, הרי "מה שיש בו" הוא לימוד תורה של ילד, "על נייר חדש", ולימוד כזה נותר טמון בקנקן. ולכן קיים רבי מאיר "תוכו אכל, קליפתו זרק". הנהגה זו לא מתאימה לכל אחד, אלא רק לצדיק גמור בדרגת רבי מאיר שמסוגל למצוא פנימיות כזו ב"אחר". לאנשים רגילים נאמרו דברי הגמרא, שאם הרב אינו דומה למלאך ה' אין ללמוד ממנו.

ומאותה גרסא דינקותא צומחת זכות להצילו משאול תחתית. הגמרא מספרת שאף על פי ש"יצאה בת קול שאמרה שובו בנים שובכים חוץ מאחר", הצליח רבי מאיר לאחר פטירתו לגרום שיתכפרו עוונותיו ועלה עשן מקברו וזכה לחיי העולם הבא.

רמז נפלא

דבר זה שרבי מאיר סבר שאף "אחר" יכול לדחוק ולהיכנס ולשוב בתשובה מרומז, לדברי האר"י, בצורה נפלאה במשנתנו. הפסוק בתורה שבו כתוב שהקב"ה לא סולח הוא "ונקה לא ינקה". ואם מסירים את הק"ן ק"ן מהמילים "ונקה" "ינקה" נשאר רק שם הוי"ה בטהרתו - ו"ה, י"ה - שם הוי"ה שהוא המקבל שבים בכל מצב! זהו הסוד הטמון בקנקן. אל תסתכל בק"ן ק"ן, אלא במ"ה שיש בו - באותיות השם יו"ד ה"א וא"ו ה"א, בגימטריה מ"ה.

כשאנו מתכוננים לשבועות, עלינו להתחזק בחשיבות לימוד התורה עם ילדינו, ובלמוד תורה עם עצמנו מתוך תחושת הערצה והתפעלות של ילדים. כך נזכה לגרסא דינקותא' כפשוטו וכמדרשו.

אלישע בן אבויה הוא התנא שיצא לתרבות רעה ונעשה "אחר", אבל לפני שיצא לתרבות רעה היה אחד מהארבעה שנכנסו לפרד"ס. וגם לאחר שיצא לתרבות רעה היה רבי מאיר הולך אחריו ללמוד ממנו תורה, אותו רבי מאיר שעליו אמרו שהאיר את עיני החכמים בהלכה ושלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו.

אלישע בן אבויה מרמז בלא מודע על מעלת תורתו, שלא אבדה על אף נפילתו וטומאת מעשיו הקשים בעתיד. ומדוע החטאים לא יפגמו בתורה למפרע? בתלמוד ירושלמי מסופר שאבויה אביו אמר עליו: "הבן הזה, לתורה אני מפרישו". בתור ילד הוא למד הרבה תורה, ולכן גם כשהתבגר ולדאבון לב כולם יצא לתרבות רעה, התורה שלו נשארה נקייה, כי את עיקרה רכש כבר בהיותו ילד שאז הלימוד הוא כ"דיו על נייר חדש".

מזה מובן עד כמה צריך להשתדל ללמוד עם הילדים תורה, לא רק בתור חיוב וחינוך אלא בגלל גודל המעלה של לימוד בגיל הילדות, שאז חקיקת הלימוד בנפש היא באופן אחר לגמרי.

למה לייאש את הזקנים?

עדיין צריך להבין את הוראת המשפט "הלומד תורה זקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק". האם המשנה רוצה לייאש את מי שלא למד תורה עד לעת זקנותו, כאילו אין לו סיכוי חלילה? ואיך ניתן לומד דבר כזה על לימוד תורה של זקן שכבר למד תורה, קנה חכמה ודעתו משתבחת?

אלא שיש עוד משמעות בילד זקן, והיא כלל אינה קשורה לגיל אלא לגישה ללימוד התורה. ילד קטן ניגש לתורה ביראה ובהערצה ומבטל עצמו בפניה. כשאדם ניגש כך ללמוד התורה נחקקת בו היטב, כמו על נייר חדש. אך מי שניגש לתורה כ"זקן ורגיל" שחושב שידוע הכל וראה הכל, עלול לפרש את התורה לפי שכלו ולא לתת לתורה 'להתגלות' בו ולהחדש לו. לימוד חסר ביטול שכזה דומה לכתיבה על נייר מחוק, כאשר הנכתב נבלל ומיטשטש על ידי מה שנכתב לפני כן.

כמו שנאמר במשנה הראשונה: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה... מסרוה... והעמידו תלמידים הרבה", מתאים להביא דווקא מדברי רבן יוחנן בן זכאי שבלט בכך שמסר עצמו על העברת התורה הלאה.

ובהקשר זה, פירוש מאיר במיוחד למשנה זו: "אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך" - לאחר שאדם למד "תורה הרבה" מזהירה אותו המשנה ואומרת "אל תחזיק טובה לעצמך", אל תחזיק את הטובה לעצמך אלא תפיץ, תשפיע ותלמד לאחרים: "כי לכך נוצרת!"

פרק ג עול רוחני

רבי נחוניא בן הקנה אומר: כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. (משנה ה)

מעל הטבע שלו ומתחבר לקדושה והאלוקות שבתורה. מאותה סיבה, גם לאחר שבני ישראל אמרו בהתלהבות "נעשה ונשמע", כפה עליהם הקדוש ברוך הוא הר כגיגית והכריח אותם לקבל את התורה.

ברמה הגבוהה הזו נבין טוב יותר את "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ". הרי מלכות ודרך ארץ אינם עניינים רעים! התורה עצמה אומרת שעל ידם ניתן וצריך לחיות בעולם, שהרי "דינא דמלכותא דינא" ו"אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו", וכמו כן בענייני העולם: "הנהג בהם מנהג דרך ארץ". אבל כל זה נכון למי שנוהג על פי הטבע! אדם שמקבל על עצמו את העול של התורה שלמעלה מהטבע, נעשה פטור מהעול הטבעי, כי הוא מעמיד את עצמו מעל לגדרי העולם ויש לו עול רוחני שפוטרו מהגשמי.

איך מקבלים עול?

משנים הרגלים, אפילו הרגלים טובים! למדת עד קצה גבול היכולת? תמשיך עוד קצת! גם למתמיד גדול יש גבול, וכדי לשנות את הטבע מוכרחים לקבל עול, כמו שאומרת הגמרא ש"אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחת פעמים". לכאורה מה ההבדל הגדול? אלא שמאה פעמים זו הרגילות, והפעם הנוספת היא שינוי הרגילות והתעלות מעל לטבע, ולכן הלומד בפעם המאה ואחת "אינו דומה" למה שהיה במאה (!) הראשונה. עד עכשיו הכל היה על פי הטבע, אבל עכשיו הוא דבוק בקדוש ברוך הוא ממש, מעל לטבע.

רבי יונתן בן עוזיאל למד תורה באופן מופלא, "בשעה שיושב ועוסק בתורה, כל עוף שפרח עליו מיד נשרף" (שם), ובתוספות מסבירים שזה היה דבר חיובי ומתוך שמחה: "שהדברים שמחים כנתינתם מסיני שניתנה תורה באש". זוהי דרך מופלאה של לימוד תורה השייכת ליחידי סגולה אך לא לרבים. לעומתו, רבן יוחנן בן זכאי התעסק רבות בהנחלת התורה לרבים: "ארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד" (סנהדרין מא, א).

במסכת אבות, שעניינה מסירת התורה לעם ישראל,

אין לך חשק ללמוד תורה?

אל תחכה עד שיהיה לך חיות וחשק, למד בקבלת עול מלכות שמים! ענייני העולם טורדים ומטביעים את החיות שלנו בתוכם, והלימוד מתוך קבלת עול יסיר את העול מענייני העולם שמפריעים לך ללמוד, "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" - ואז תצליח ללמוד גם בחשק ובהתלהבות.

"אדם לעמל יולד" ובעולם הזה דברים לא הולכים 'חלק' ובקלות. בכל מקרה יוטל עליך עול, אלא שבידיך להחליט האם העול יהיה עול של עולם הזה או עול לימוד תורה. "לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא". שני סוגי העול דומים מבחינה פנימית, ולכן האדם יכול להחליף ביניהם: עיקר העול בענייני העולם הוא התרוצצות המחשבה והקושי לקבל את ההחלטה לאן בדיוק לפנות. את העול הזה אפשר להחליף בלימוד תורה שגם הוא שואב את האדם לסברות ודיוקים לכאן ולכאן ומהווה תחליף של קדושה לעול דרך ארץ. כמו שכתוב בזהר על פרטי העבודה בגלות מצרים: "בעבודה קשה בחומר ובלבנים - בעבודה קשה זו קושיא, בחומר זה קל וחומר, ובלבנים זה ליבון הלכה".

יש לך חשק גדול, התמדה, התלהבות, הנאה ועונג מלימוד התורה?

אל תסתפק רק בהנאה, תוסיף לה גם קבלת עול. קל להבין שאם לימוד התורה נותר בגדר 'תחביב' בלבד, משהו עקרוני חסר בו. טבעי וראוי ליהנות מדברי תורה ולהתענג עליהם, אבל על ידי קבלת עול האדם מתעלה

ההסבר הוא שעשרה הוא ביטוי לשלמות, והשלמות שהמשנה מפרטת בעניינים החיוביים (יש גם כמה עניינים שליליים בהמשך וזה נושא אחר) היא בענייני העולם, ברוחניות של הגשמיות: במאמרות שבהם נברא העולם, בדורות הראשונים, בחיי אברהם אבינו ועוד. גם הניסים שנעשו לאבותינו במצרים הם עדיין ניסים שנעשו בעולם הזה ואפילו כשמדובר בניסים שנעשו בבית המקדש - זהו המקום של "ושכנתי בתוכם", המקום הגבוה והתכליתי של העולם, אבל עדיין בתוך העולם. התורה, לעומת זאת, היא משהו אחר. "אורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד" - הקב"ה הוא למעלה מהעולם וגם התורה במהותה היא למעלה מהעולם ומובדלת ממנו. אמנם יש ממנה השתלשלות לעולם והיא מדברת אל העולם, אבל גם אז היא נשארת מעליו. לכן היא לא מופיעה באותה הרשימה עם כל השלמות שבמספר עשרה, שהן שלמות בעולם.

שמים וארץ נושקים

ומעניין: בפרקנו במשנה ו' כן מופיעה נקודת המפגש של התורה עם העולם: בערב שבת בין השמשות, אז נבראו "הכתב והמכתב והלוחות", החלק הגשמי של התורה.

המהר"ל מפראג מסביר שערב שבת בין השמשות הוא זמן של חיבור הגשמי עם הרוחני, קודש וחול. הוא למעלה ממצאיות העולם שמוגדר בזמן ומקום, ולכן נבראו בו אז דברים שהם אמנם בריאה בעולם הגשמי אבל מורגשת בהם ה"למעלה מגדר גשמיות". לכן גם הכתב הגשמי שעל הלוחות היה ניסי כמו במ"ס וסמ"ך, ו"המכתב" נקרא בשווה מארבעה כיוונים. אם כן, התורה נמצאת בעולם, אבל רק בזמן שמעל לעולם (בין השמשות של ערב שבת), וגם זה רק בחלקים של הגשמיות שבהם נתלכשה התורה (הלוחות והכתב).

היא עצמה נשארה שעשועי המלך בעצמותו, ואתה אנו זוכים ללמוד בעולם הזה! ולכן: הפוך בה והפוך בה דכולא בה!

בן בג בג היה גר צדק, ומרומז הדבר בשמו: בן ב"ג ב"ג בגימטרייה ה' וה', והכוונה ל"בן אברהם ושרה שנתוסף אות ה"א בשמם". ויש אומרים שכן בג בג עצמו לא היה גר, אלא בן גר (ב"ג) וכן גיורת (ב"ג).

המפגש של גר צדק עם התורה הוא מפגש מטלטל. בן נח מחויב בשבע מצוות ולימוד התורה שלו הוא מעשי בלבד - ללמוד כדי לדעת מה לעשות. לאחר שאדם רכש את הידע הנחוץ אין טעם בלימוד נוסף - אין טעם באמצעי לאחר השגת המטרה.

רק לאחר גיורו גילה בן בג בג את החידוש העצום בלימוד התורה של עם ישראל, שאמנם גם בו יש צד מעשי אך עיקרו הוא עניין לעצמו. לימוד לשם לימוד, דבקות בחכמתו ורצונו של הקדוש ברוך הוא שהוא ושכלו אחד ו"אורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד". דווקא גר הצדק שם לב במיוחד למעלה עצומה זו שבתורה ושמת בה: "הפוך בה והפוך בה דכולא בה", בה עצמה נמצא כל העניין, היא המטרה.

מצד אחד התורה היא ה"דפתראות ופנקסאות" שבהם ברא הקב"ה את העולם, ומצד שני התורה עצמה היא הרבה למעלה מזה. גם אחרי נתינתה וירידתה לעולם היא נשארה "חמודה גנוזה", שעשועיו של הקב"ה בעצמו, "נְאֻהָיָה אֶצְלוֹ אֱמוּן וְנֻחָהּ שַׁעֲשָׁעִים". הכל מגיע מהתורה והיא עצמה נשארת תמימה ושלמה. גם כשכל העולמות נבראים ממנה, היא נותרת בטוהרת העליונה. הביטוי של עניין זה אצלנו הוא בלימוד התורה "לשמה". אנחנו מנסים לפגוש את התורה כפי שהיא, שלמה ועליונה ולא כמקפצה לאיזושהי תכלית חוץ ממנה עצמה. כשאדם זוכה ללמוד לשמה, הוא לומד גם ללא הגבלות של זמן ומקום ולא לפי מידת החיוב שלו ואף לא לפי היכולות הטבעיות שלו...

היכן עשרת הדברות?

לפי זה נבין דבר תמוה בתחילת פרקנו, פרק ה'. המשנה מונה דברים רבים שהם במספר עשרה ומשום מה "שוכחת" רק את עשרת הדיברות, והדבר תמוה מאוד.

רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו. נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות. ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק, חסיד, ישר ונאמן, ומרחקו מן החטא, ומקרכתו לידי זכות. ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה... ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין. ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר, וכנהר שאינו פוסק, והוה צנוע, וארך רוח, ומוחל על עלבונו. ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. (משנה א)

שאתה לומד רק למען ה' ולא למען עצמך, בדרך ממילא אתה תאהב את בניו ללא כל הבדל ביניהם. אתה תהיה צנוע ובעל אורך רוח ומוחל.

וגם בענייני עולם הזה, אפילו שאתה מתעסק רק בענייני תורה - תהיה לך הבנה בענייני העולם עד כדי כך שבני האדם ייהנו ממך עצה ותושיה בענייניהם שלהם, אותם עניינים שאתה בכלל לא עוסק בהם, כי ה' יתן לך במתנה, דרך התורה, הבנה מושלמת בענייני העולם. עד כדי "מלכות וממשלה" תוך כדי ענווה מוחלטת ו"כל העולם כולו כדאי הוא לו".

בעניינים שבין אדם למקום זה קצת יותר מורכב. את רוב הדברים הקב"ה לא ייתן במתנה, מאחר שדברים אלה דורשים עבודה ובחירה אישית חופשית, אבל הוא יקל עליך את העבודה ויכשיר אותך להצליח ללא הכנות מיוחדות:

הוא ילביש אותך ענווה ויראה, ואתה תוכל להשתמש בלבוש זה ולאט לאט להתאחד עמו ממש; הוא יבשיר אותך להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ולך יהיה יותר קל לנהוג כך בפועל; הוא ירחיק אותך מהחטא ויקרב אותך לזכויות, אבל העבודה בפועל תישאר בידיך (אבל אהבת ה', "אוהב את המקום", היא חלק מלימוד תורה לשמה ולכן היא כבר קיימת מעצמה אצל הלומד, וכן זה שהוא נעשה "כמעין המתגבר ונהר שאינו פוסק" בתורה עצמה שלומד).

ומגדלתו ומרוממתו

כך העוסק בלימוד - אם רק ילמד באמת ובתמים לשמה - יכול להמשיך ולהיות עוסק רק בתורה, וכל שאר הדברים שבעולם, גם ענייני העולם עצמם, גם עבודת המידות והמצוות שבעולם בין אדם לחברו וגם העניינים בין אדם למקום, הוא יזכה בהם בקלות יחסית או אף ללא עבודה כלל. למעשה הוא יהיה גדול בכל המעשים ומרומם מכל המעשים - "ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים"!

הוא גר בעולם הזה אבל באמת שקוע במקום אחר לגמרי; מאוחד על ידי לימוד תורה לשמה עם הקב"ה שלמעלה מהעולם.

השאלה על תחילת משנתנו נשאלת מיד ובעוצמה: על מי מדובר כאן? אם מדובר על לומד תורה "לשמה", הרי הוא לומד לשמה ולשם מה מודיעים לו שזוכה לדברים הרבה? ואם כוונת התנא לשכנע אנשים ללמוד לשמה, האם הדרך לשכנע ללמוד לשמה היא בהבטחה לזכות "לדברים הרבה"?

לימוד "לשמה" פירושו - ללמוד לשם הלימוד עצמו, כדי לקיים מצוות תלמוד תורה ולקשר נפשו לה' ולא לשום מטרה או תועלת (יש בכך פירושים ודרגות נוספות, אך זו הכוונה בענייננו). מדובר כאן באדם שאינו חושב על שום דבר חוץ מהתורה. אין לו כלום בלימודו חוץ מעצם קיום רצון ה' שעל ידי לימוד התורה, והוא "עוסק בתורה לשמה", זה כל עניינו והוא טרוד בזה יום וליילה, כמו בעל עסק בעסקו.

אין לי אלא תורה?

הלומד הזה, שטרוד כל כולו בעסק לימוד התורה, שואל את עצמו לפעמים: מה יהיה עם עבודת ה' שלו? מה יהיה עם מידות טובות ומצוות שבין אדם לחברו? אם הוא לא ישקיע בהן, כיצד הוא יתפתח בהן, והרי כל האומר "אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו"? אבל הוא מכיר את עצמו ויודע שכולו עוסק בתורה לשמה ושזה אכן 'לוקח' את כל מציאותו.

וגם: מה יהיה עם ענייני העולם הגשמי, שעליהם הוא לא חושב בכלל - עד מתי הוא יוכל להיות מנותק מכל מגע עם, חסר יכולת להתמודד אתם?

על זה עונה לו התנא: "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה"! אל תחשוש שיחסר לך משהו. אתה תקבל הכל. יש דברים שתקבל ממש במתנה ללא שום צורך לעסוק בהם ויש דברים שהקב"ה יכין אותך אליהם ויקל עליך את עשייתם.

בבין אדם למקום תישאר עבודה...

בעניינים שבין אדם לחברו אתה תזכה בשלמות, אתה תאהב יהודים (אפילו את אלה שנקראים "בריות" בעלמא) והם יאהבו אותך, "אוהב ואהוב". דווקא מפני

מעיינותיך